

**MEMORIALIS TURČIANSKEJ STOLICE Z ROKU 1707
V KONTEXTE TURČIANSKÝCH VÝZIEV, PROKLAMÁCIÍ
A MEMORÁND DO ROKU 1849 - Miloš Kovačka**

Turčiansky Svätý Martin sa významným spôsobom zapísal do slovenského historického vedomia rozličnými iniciatívami, proklamáciami, memorandumami, ktoré mali pre rozvoj slovenského národného a duchovného života mimoriadny význam.

Niektoré z nich sú pomerne známe, najmä dve z nich – Memorandum národa slovenského z roku 1861 a Martinská deklarácia z roku 1918, ktoré pre slovenské dejiny napomohli vytvoriť doslova existenčné hodnoty, národné inštitúcie a školy, ako aj Česko-Slovenskú republiku, sú pomerne dobre ukotvené v historickom vedomí slovenskej spoločnosti.

K nim nepochybne patria i ďalšie výzvy, proklamácie a memorandá, neznáme či menej známe, medzi nimi napríklad Obežník Turčianskej stolice, ako aj Memorialis z roku 1707, ktorým Turčianska župa aj v mene ostatných slovenských stolíc na Onódskom sneme žiadala Františka II. Rákociho, aby uzavrel mier s cisárskymi vojskami, ktorý by umožnil stabilizovať dosiahnuté náboženské slobody a obnoviť spustošenú krajinu. Ako je známe, predkladatelia Memorialis-u, Melchior Rakovský a Krištof Okoličáni, boli v Onóde potupne zavraždení, symboly Turčianskej stolice zhanobené a Turčianska župa – na večné veky – vyškrtnutá spomedzi uhorských stolíc.

Málo známe je i martinské Slovenské memorandum – žiadosti a prosby z roku 1849, ktorým martinskí a turčianski Slováci spoločne s hurbanovskými slovenskými dobrovoľníkmi a niektorými ďalšími slovenskými stolicami žiadali od Uhorska nezávislé „slovenské kniežatstvo alebo vojvodstvo“, slovenskú „korunnú“ krajinu, a tým nepochybne aj formu slovenskej štátnosti.

Odovzdali ho v marci roku 1849 v Olomouci cisárovi Františkovi Jozefovi I. Memorialis (1707) i Slovenské memorandum (1849) boli pripravované na poradách a zhromaždeniach v martinskom Stoličnom dome (budova Turčianskej galérie) na dnešnom martinskom Námestí SNP. Málo sa vie o tom, že na tomto historickom námestí, na ktorom sa rodil Memorialis i Slovenské memorandum z roku 1849, s pravdepodobnosťou hraničiacou s istotou, a to alebo v rímskokatolíckom Chráme sv. Martina, ktorý bol vtedy evanjelickým, alebo vo vtedajšej evanjelickej fare vedľa tohože kostola, ktorá už neexistuje, odznela 18. marca 1608 historická reč mošovského seniora Eliáša Lániho, ktorou vyzval vtedajšie evanjelictvo, aby vykonal kroky, ktoré by viedli k vieroučnej jednote.

Reč mala nepochybne významné dôsledky, odštartovala proces, ktorý viedol k založeniu jednotnej evanjelickej cirkvi v Uhorsku. Vieroučným základom jednoty mali byť popri Augsburskom vyznaní i Formula svornosti a Kniha svornosti. Martinská Lániho reč predstavuje významný východiskový dokument Žilinskej synody, ktorá sa uskutočnila v marci v roku 1610 a v konečnom dôsledku má veľký význam pre hodnotenie vkladu slovenského evanjelictva do slovenských národných dejín.

I. MARTINSKÁ REČ – PROKLAMÁCIA ELIÁŠA LÁNIHO Z 18. MARCA 1608 ZA PRIJATIE FORMULY SVORNOSTI (FC) A KNIHY SVORNOSTI (LC), NA ZÁKLADE KTORÝCH EVANJELICI A. V. V UHORSKU VYTVORILI INTEGROVANÚ EVANJELICKÚ CIRKEV

Rok 2008 Evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku pripomenul dôležitý jubilejný signál: priblížilo sa, a to na „dosah ruky“, 400. výročie Žilinskej synody, ktorá sa uskutočnila v dňoch 28. – 30. marca 1610 a považuje sa za rozhodujúci medzník v historickom vývoji slovenského evanjelictva. Práve počas žilinských synodných rokovaní boli

prostredníctvom zákonov vytvorené pevné základy integrovanej evanjelickej cirkvi vo vtedajšom Uhorsku. Dovtedy pomerne samostatné evanjelické bratstvá, respektíve kontuberniá (predchodcovia seniorátov) desiatich stolíc na území Slovenska boli pospájané do troch vzájomne prepojených superintendencií. Zvolení boli prví evanjelickí superintendenti – biskupi: Eliáš Láni, Samuel Melík a Izák Abrahamides. Žilinská synoda vytvorila predpoklady i na postupné pripojenie – integrovanie tých miest stolíc či seniorátov do jednotnej evanjelickej cirkvi, ktoré na Žilinskej synode neboli zastúpené. Tieto sa zišli na Spišskopodhradskej synode, ktorá sa uskutočnila v roku 1614. V Spišskom Podhradí sa do jednotnej cirkvi pripojili východoslovenské slobodné kráľovské mestá a dva senioráty, ktoré zvolili superintendentov Štefana Xylandera a Petra Zablera. V nasledujúcom období – do Šintavského konzistória v roku 1622 – sa vytváranie evanjelickej cirkvi v Uhorsku zavŕšilo.

Rozličné pramene a publikácie, ktoré v slovenskej historickej literatúre a v cirkevných dejinách slovenského evanjelictva približujú proces zrodu, konanie, priebeh a dokumenty Žilinskej synody, vyzdvihujú historickú rolu jej dvoch významných predstaviteľov, Eliáša Lániho a Juraja Turzu. Zdôrazňujú ich výnimočný zástoj na prípravných prácach a poradných stretnutiach, ktoré umožnili vykonať zakladateľské dielo synody. Napríklad Jozef Maliak v rukopisnej štúdií, Jur Janoška v jubilejnej publikácii pri 300. výročí Žilinskej synody (1910), podobne Jozef Ľudovít Holuby v publikácii o najstarších dejinách žilinského evanjelického zboru (1910), neskôr Ján Štrba v Cirkevných listoch (1960), novšie Daniel Veselý v Dejínach kresťanstva a reformácie na Slovensku (2004) a Jozef Kerak v diplomovej práci (2006) upozorňujú na dôležité prípravné stretnutia smerujúce k synode, ktoré sa uskutočnili na rozličných miestach. Na stretnutí v Žiline, ktoré sa konalo 23. októbra 1608, okrem iných vyslovili požiadavku, aby bola „zriadená nová akadémia v kráľovstve pre ľudí nášho národa, aby kandidáti teológie mohli byť ordinovaní“¹. Prítomný bol i „nový bytčiansky farár Eliáš

¹ Jozef Kerak na základe podkladov Jozefa Maliaka, Jozefa Ľudovíta Holubyho, Jána Štrbu a ďalších v diplomovej práci o Žilinskej synode uvádza: „Na prvej z porad v Žiline 23. októbra 1608 nastolilo hornotrenčianske kontubernium štyri požiadavky a s nimi sa obrátilo na evanjelické stavy, zhromaždené v tomto čase v Bratislave na korunovačnom sneme z príležitosti korunovácie arcivojvodu Mateja za uhorského kráľa. Najvýznamnejším bodom bola žiadosť, ktorá v podstate korešpondovala s ustanovením predkorunovačného snemu. Hornotrenčianski evanjelici si žiadali, aby boli vyňatí spod všetkých právomocí rímskokatolíckej hierarchie, to znamená: 1. *Aby sa evanjelickí kňazi neobťažovali dymovou taxou, ako sa to doposiaľ deje*; 2. *Aby evanjelické cirkvi boli oslobodené od katedratického poplatku (plateného katolíckym biskupom) a od vizitácií katolíckych hodnostárov i od všetkých právomocí katolíkov*; 3. *Aby evanjelickým kňazom boli prinavrátené starodávne dôchodky, keďže mnohí zemani z rolí odňatých sedliakom odopierajú dávať obvyklé merice (desiatok)*; 4. *Aby sa v tomto kráľovstve nová akadémia založila a spolu s tým, aby ľuďom nášho rodu bola daná moc posviacať kandidátov bohoslovnia*. Podmienky pre osamostatnenie boli viac než priaznivé: necelý mesiac pred odoslaním žiadosti boli pre takýto krok vytvorené dokonca zákonné predpoklady, a to prijatím dvoch zákonných článkov o náboženskej slobode a rovnosti v Uhorsku. Veci sa nediali tak rýchlo, ako by si niektorí predstavitelia evanjelikov želali.“

Onedlho, na generálnej kongregácii hornotrenčianskeho kontubernia 21. januára 1609 v Bytči, bol Láni zvolený za seniora a toto kontubernium ďalej iniciatívne pracovalo na osamostatnení a na vybudovaní samostatného cirkevného zriadenia evanjelickej cirkvi na Slovensku.

Veľmi významnou bola najmä druhá žilinská porada, ktorá sa konala 15. júla 1609, to znamená pred vymenovaním Juraja Thurza za uhorského palatína. Podľa Jur Janošku v roku 1910 slovenskí evanjelici o nej nemali takrečeno žiadne informácie. Podľa Jána Štrbu, nadväzujúceho na Jozefa Ľudovíta Holubyho (1910) v Cirkevných listoch 1960 už táto porada mala byť vlastne evanjelickou synodou. Mali sa na nej zúčastniť – nadväzuje Jozef Kerak – „zástupcovia evanjelických cirkví z celého Preddunajského (predtým Banského hlavného vojenského) kapitanátu (dištriktu). Jej iniciátorom bol Juraj Thurzo, ktorý sa ako svetský činiteľ v cirkvi podujal na túto zodpovednú historickú úlohu. Ako hlavný kapitán Preddunajského dištriktu bol rozhodujúcou vojenskou i politickou silou v celej oblasti od moravsko-slovenských hraníc až po Spiš, ktorá zahŕňala územie celých desiatich stolíc, a zo strategického hľadiska bol najdôležitejším,

Láni“, ktorého si „bližšie k sebe“, do Bytče, pozval z Mošoviec, kde dovtedy Láni pôsobil ako farár a turčiansky senior, významný uhorský veľmož Juraj Turzo, budúci uhorský palatín a vynikajúci obranca evanjelikov. Eliáš Láni predsedal, a to už ako bytčiansky senior, porade konanej 6. mája 1609 v Považskej Bystrici, na ktorej sa okrem iného uskutočnili konzultácie o budúcich evanjelických superintendentoch. Na jeho návrh sa porada obrátila na evanjelické šľachtické stavy, lebo „oni vybojovali právo voľby superintendentov, nech urobia aj prvé kroky k ich voľbe“. Ako uvádza Daniel Veselý, dôležité práce na ďalšej príprave synody vykonali aj tri významné konventy – v Žiline 13., respektíve 15. júla 1609 (Veselý nepovažuje žilinské stretnutie za prvú – nevydarenú žilinskú synodu), v Mošovciach a napokon v Sučanoch 7. augusta 1609. Ako vidno, tieto prípravné stretnutia pred Žilinskou synodou sa konali najmä na Považí a v Turci

V takomto duchu a s rovnakými údajmi charakterizujú integračný proces, ktorý priviedol evanjelictvo vtedajšieho Uhorska na Žilinskú synodu, aj mnohé ďalšie, staršie i novšie pramene a publikácie. K týmto zdrojom však prináleží ešte jeden – pomerne málo známy, ale podľa Jána Kvačalu, ktorý naň upozornil slovenských evanjelikov v časopise Viera a veda v roku 1930, medzníkový, a preto neobyčajne dôležitý a v návratoch k histórii Žilinskej synody doslova kľúčový a nezastupiteľný. Vo vzťahu k nej potvrdzuje a doslova dokladá iniciálne a zakladateľské dielo Eliáša Lániho, ktorý 18. marca 1608 v Turčianskom Svätom Martine na kongregácii turčianskeho bratstva predniesol dôležitú reč – výzvu, proklamáciu, ktorá doslova „rozhybala“ prvé kroky, ktoré napokon viedli k Žilinskej synode, a to tým, že sformulovala a predstavila vieroučnú platformu, na ktorej by sa mohlo zjednotiť – integrovať vtedajšie evanjelictvo v Uhorsku, ktoré sa v tom čase na základoch Augsburského vyznania postupne sústreďovalo do vyšších celkov. Platformami boli vyznania, tzv. Šarišské články (1540) ako prvé združili tri slobodné kráľovské mestá Bardejov, Prešov a Sabinov, po nich nasledovali ďalšie tri regionálne vymedzené vyznania: Pentapolitana (z roku 1549) – vyznanie piatich východoslovenských kráľovských miest, Heptapolitana (z roku 1559) – vyznanie siedmich banských miest a Scepusiana (z roku 1569) – vyznanie spišských miest. Štruktúry vyššieho koncentračného typu boli v ďalšom období vytvárané i na základe zákonov (článkov) bratstiev či kontuberní. Známe sú napríklad Prešovské, Liptovské či Muránske články alebo pozoruhodné Trenčianske zákony s dôrazom na uplatňovanie materinskej reči v bohoslužobnom živote. To všetko vyvolávalo istú rozkolísanosť – regionálnu rozmanitosť, a preto aj nežiaducu rôznorodosť vtedajšieho evanjelického života, ktorú bolo treba prekonať cirkevnou integráciou – jednotou nielen vonkajšou (organizačnou), ale i vnútornou (vieroučnou). Úsilie o integráciu predznamenovali i ďalšie komplikácie: *Cirkev bez pevnej organizácie* – píše Andrej Hajduk – *bola totiž oveľa viac otvorená iným reformačným smerom, unitárskym, krsteneckým a ďalším... a hrozil aj prechod niektorých zborov k helvétskej konfesii*. V 90. rokoch 16. storočia sa to prejavilo v Zadunajsku, kde došlo k rozdeleniu evanjelikov augsburského a helvétskeho vierovyznania a roku 1598 vznikla Zadunajská (nadseniorátna) superintendencia. Evanjelickí kňazi, ktorí sa hlásili k Augsburskému vyznaniu, pri tejto príležitosti prijali Zadunajské články a podpísali Formulu svornosti.

lebo chránil oblasť stredoslovenských banských miest. Vojenská moc, ktorou Thurzo disponoval i jeho rozsiahle majetky, ho v prvých rokoch 17. storočia radili medzi najvplyvnejšie osobnosti v celom Uhorsku. Prvý pokus o evanjelickú synodu sa podľa citovaných prameňov Thurzovi nevydaril. Jej cieľom bola voľba superintendentov, no účasť na synode bola slabá a spory nakoniec spôsobili, že bola predčasne rozpustená.“

A hoci šlo iba o čiastkové riešenie, predsa ho možno označiť za pozoruhodné: zjavne predznamenovalo nadchádzajúce integračné snahy evanjelikov. O podobný postup sa usiloval i gemerský seniorát (označovaný i za gemerskú superintendenciu). Presvedčenie o tom, že práve v roku 1608 nastal čas, ktorý doslova ponúkol historickú príležitosť pre zrod zjednotenej nezávislej a autonómnej evanjelickej cirkvi v Uhorsku, Eliáš Láni nadobudol po viedenskom mieri v roku 1606, ktorý zásluhou požiadaviek víťazného Štefana Bočkaia rozhodol o budúcich snemových zákonoch, ktoré mali zaručiť náboženskú slobodu – slobodné budovanie cirkvi pre uhorských protestantov. Tieto zákony (dva zákonné články) mal prijať – a napokon aj na predkorunovačnom sneme prijal uhorský snem v Bratislave v septembri v roku 1608. Predznamenovali slobodu náboženského vyznania pre všetkých obyvateľov kráľovstva a protestantom umožnil vybudovať organizačnú štruktúru svojich cirkví.² Eliáš Láni takýto vývoj jasnozrivo predvídal a s neobyčajnou energickosťou pristúpil, a to v istom predstihu – už pred ich prijatím, k prácam a dielam, ktoré evanjelictvo priviedli na cestu k Žilinskej synode.

Čo vlastne vieme o Lániho martinskej reči – historickej výzve – proklamácii? – Na základe zachovaných zákonov turčianskeho bratstva (seniorátu) sa ukazuje, že Lániho reč odznela alebo v dnešnom martinskom rímskokatolíckom Chráme sv. Martina – v tom čase bol kostolom evanjelickým – alebo na vtedajšej evanjelickej fare vedľa tohože kostola na dnešnom martinskom Námestí SNP. Tento predpoklad možno vyslovovať s vysokou mierou pravdepodobnosti, pretože (ako hovorí historik Otto Škrovina v komentári k zákonom turčianskeho seniorátu a jeho zborov) ...*Kňazi i učitelia hned' od počiatku najmä po zriadení r. 1602 a po žilinskej synode r. 1610, schádzavali sa na kongregácie – schôdzky bratstva, ktoré bývali raz-dva razy do roka. Pre poriadok bol úrad seniora, notariusa, zapisovateľa, rečníka, dekanov a prísediacich súdnej stolice. Schôdzky zvolával senior i superintendent, ktorý často býval prítomný a vtedy i predsedal. Schôdzky boli zvolávané boli zakaždým do inej cirkvi, ktorej farár povinný bol zhromaždených bratov opatriť hospodou i stravou, za čo platil sa stolový peniaz, „mensalia“ ... Keď sa bratstvo zišlo, šlo sa najprv do chrámu, kde seniorom označený kňaz – rečník mal kázeň, a to zväčša dogmatickú, polemickú, založenú na výpovedi Sv. Písma alebo Symbolických kníh. Po tomto sa vošlo do fary, kde domáci kňaz pozdravil zhromaždených, a prikročilo sa k rokovaniu o osobných, administratívnych, súdobných i všeobecných cirkevných a náboženských otázkach.* S najväčšou pravdepodobnosťou sa práve podľa týchto ustanovení uskutočnilo i zasadnutie kongregácie turčianskeho bratstva 18. marca 1608 v Turčianskom Svätom Martine; to, že sa uskutočnilo práve v Martine, potvrdzuje vstupná formulácia Lániho reči, v ktorej sa hovorí: *Causae, propter quas non solum A. Confessio, verum etiam Liber Concordiae recipi et subscriptioe approbari dobeat, recitatae per Reverendum ac Clarissimum virum D. Eliam Lani publicaein congregazione Dominorum Fratrum Martinopoli Ao. 1608. die 18-ta mensis Martii* (Dôvody, ktoré si vyžadujú, aby bolo

² Zákonný článok o slobode náboženského vyznania pre všetkých obyvateľov uhorského kráľovstva bol prijatý na predkorunovačnom sneme v septembri 1608 v Bratislave a mal podľa Corpus iuris Hungarici 1608–1657 nasledujúce znenie:

Článok 1. *O náboženských záležitostiach. Čo sa týka prvého článku viedenského mieru, je rozhodnuté o stave a poriadku presláveného Uhorského kráľovstva:*

§1. *Aby náboženskú prax aj baróni, magnáti, šľachtici, ako aj slobodné mestá a všetky stavy a poriadky kráľovstva na svojich a kráľovských majetkoch, v hraniciach Uhorského kráľovstva, aj uhorskí vojaci a aj zemepanské mestá a dediny, každý svoje náboženstvo a vyznanie dobrovoľne a slobodne mohli prijať, hocikde sa slobodne zdržiavajú. A nikto nikomu v jeho slobodnom užívaní a vyznávaní nemá brániť.*

§2. *Ba dokonca, aby sa zabránilo nejakej nenávisti a nezhodám medzi stavmi a poriadkami, je ustanovené, nech hociktoré náboženstvo pre svoje vyznanie má superiorov alebo superintendentov.*

prijaté a podpisom schválené nielen Augsburské vierovyznanie, ale tiež Liber Concordiae a ktoré predniesol 18. marca 1608 na kongregačnom zhromaždení v Martine Eliáš Láni).

Za mimoriadne dôležité považujeme to, že Jánovi Kvačalovi sa podarilo reč Eliáša Lániho, ktorá slovenským evanjelickým dejinám (už v Kvačalovom čase) „viac ako tristo rokov chýbala“, doslova „objaviť“ publikovanú v latinskom origináli v maďarskom periodiku Egyháztörtélem Adattár, v ktorom ju zverejnil maďarský cirkevný historik J. Zoványi – s titulom Láni Illés véleménye a Concordia-könyvről – podľa rukopisu uchovaného v archíve reformovanej cirkvi v Blatnom Potoku. Neskôr našiel fragment Lániho reči aj v Zayovskom archíve. Kvačala si okamžite uvedomil jej mimoriadny, doslova historický význam. Aj preto podal o nej správu jednak na verejnej prednáške, ktorú predniesol na kňazskej konferencii v Kremnici 26. 8. 1930 a bezprostredne na to – v tom istom roku – publikoval aj jej analýzu v časopise Viera a veda v stati *Eliáš Láni a víťazstvo lutherského smeru v evanjelickej cirkvi na Slovensku*. Kvačala v tejto stati hovorí o aktuálnej, doslova žeravej otázke evanjelickej integrácie, s akou bola nastoľovaná v prvom decéniu 17. storočia, a vyslovuje najmä tieto myšlienky:

K vnútornej jednote vtedy bola ale potrebná, bo chýbala, predovšetkým zásadná jednota: v hlavných otázkach viery. Práve posledné udalosti vo Wittenbergu ukázali, že pre vyskytnuvšie sa zmätky je nevyhnutné zaujať v sporoch o učenie pevné stanovisko. Ako prípravu k nastávajúcim veľkým prácam treba – tak sa mi zdá – pochopiť predmet kongregácie turčianskej z 18. marca 1608. roku. K predmetu tomu Eliáš Láni povedal pre nasledujúce roky, myslím až podnes, teda historickú reč, ktorú je čas urobiť v našej cirkvi, a nielen v nej známu: ona nám vysvetľuje beh nasledujúcich vážnych dejov. Reč tá v domove svojom, tak sa zdá, zmizla – a neviem ako, ako nie, zabúdila do krajov reformátskych, a tam ju v XVIII. storočí opísali a uložili v archíve reformátskeho dištriktu potiského. Kto – kto nie, v archíve nevedia. Z neho ju uverejnil pred štvrtým storočím J. Zoványi, ale zostala nepovšimnutá. Zapečatila ona naše oddelenie od držiacich sa u nás kryptokalvinistov, talmireformátov a talmiluteránov, preto mala a má cenu i pre kalvínov, ktorí ju zachránili.

V stati, ktorá má dve rímskymi číslicami oddelené časti, Kvačala bližšie charakterizoval Lániho podiel na dobových vieroučných zápasoch. V prvej časti predstavil najmä problematiku rozdielnej akceptácie Formuly svornosti v evanjelickom prostredí na vtedajšom Slovensku a v tomto kontexte osobitne Lániho podiel na polemikách spätých s otázkou obrazov v evanjelických kostoloch. Ako je pomerne známe, Láni polemizoval najmä s dielami kalvínskeho dvorného kazateľa Tököliovcov v Kežmarku Tomáša Tholnaiho – Fabricia. Boli to: *Modesta et Christianae disceptatio...* (Debrecín 1593), *Disceptatio de quaestione an imagines in templis...* (1594) a najmä spis *Exarmatio scuti Laniani...*, ktorý vydal v roku 1597. Podľa Lániho obrazy u evanjelikov nepredstavujú modly: evanjelici obrazy „nevzývajú“, ale sú pre nich výtvarnou čítankou biblických správ a príbehov. Polemiku o používaní obrazov, a to na základe Písma svätého, cirkevných dejín, cirkevných otcov i filozofov, uzavrel Láni proti Fabriciovi spisom *Defensio libertatis Christianae in usu imaginum... adversus Exarmationem T. Fabrici...* (Obrana používania obrazov...). História nielen vo vieroučných, ale vo viacerých ďalších ohľadoch oceňuje Lániho apológiu výtvarných diel a pamiatok používaných v cirkvi, „pretože sa netýkala len obrazov, ale aj ostatných výtvarných diel s náboženskou tematikou, hoci to vždy explicitne neuvádzal“. Podľa Alexandra Frického (Pamiatky a múzea, 1998) to boli teda aj „oltáre, sochy, reliéfy, nástenné maľby a podobne. Lániho spisy na obranu pamiatok sa rozšírili nielen na východnom Slovensku, v Šariši, na Spiši, v Turčianskej a Trenčianskej stolici, kde Láni pôsobil, ale po celom Slovensku, kde pôsobili evanjelické spoločenstvá augsburského vyznania“.

V druhej časti state, ktorá je pre našu jubilejnú reflexiu nepochybne dôležitejšia, Kvačala analyzuje základnú „predsynodnú“ otázku martinskej Lániho reči: čo má byť zjednocujúcim vieroučným základom evanjelickej a. v. cirkvi vo vtedajšom Uhorsku? Na túto kľúčovú otázku Láni odpovedá: samotné Augsburské vyznanie nestačí, ale platformou združenej cirkvi má byť spolu s Augsburským vyznaním tak Formula svornosti, ako aj „syntetická“ Kniha svornosti, a na tomto základe vlastne vytvorené Symbolické knihy. Tieto sú nazývané aj *Vierovyznávacími knihami* (*symbolum – vierovyznanie*). Obsahujú všeobecné (Apoštolské vyznanie, Nicejské vyznanie a Vyznanie Atanáziovo) a zvláštne vyznania evanjelickej cirkvi (Augsburské vyznanie, Obrana Augsburského vyznania, Lutherov Malý a Veľký katechizmus, Šmalkaldské články a Formula svornosti), spísané na základe Písma svätého. Vierovyznávacie knihy súborom všeobecných a zvláštnych vyznaní umožnili jasne formulovať nielen to, aké je vierovyznanie evanjelikov, ale zaujať i stanoviská k vieroučným princípom rímskokatolíckej cirkvi, ako aj cirkvi kalvínskej či ďalším kresťanským formáciám Lániho doby. O to, že sa stali základom vierouky evanjelickej a. v. cirkvi v Uhorsku, sa zaslúžil predovšetkým Eliáš Láni, ktorý – ako upozorňuje Ján Kvačala – svoje stanoviská v turčianskom bratstve koordinoval s významným „predstaveným“: dobrým, zbožným a pravoverným mužom, zaslúžilým o celé turčianske kontubernium. Kvačala mieni, že ním mohol byť a s najväčšou pravdepodobnosťou aj bol učenec a politik, strážca uhorskej koruny Peter Révai – jeden z najvýznamnejších reprezentantov révaiovského rodu na prelome 16. a 17. storočia: Láni o tomto mužovi, o ktorom sa spolu s Kvačalom domnievame, že to mohol byť skutočne Peter Révai, vo svojej martinskej proklamácii doslova uviedol: *Samotnú Knihu svornosti mať a schváliť je potrebné i z toho dôvodu, lebo to žiada od nás dobrá, zbožná, pravoverná a o celé kontubernium mimoriadne zaslúžilá vrchnosť, ktorej tiež prináleží povinnosť postarať sa o to, aby bol zachovaný mier a pokoj cirkví a škôl, sláva božskej priazne, aby sa presadzovala pravda, a aby sa preniesla i na potomkov.* – Ak má Kvačala pravdu, potom by mal do krokov a etáp dejinnej kapitoly, ktorá smerovala k Žilinskej synode, vstúpiť ďalší dôležitý osobnostný rozmer – popri vynikajúcom a v dejinách evanjelictva dobre známom Jurajovi Turzovi, by to mal byť i pozoruhodný Peter Révai – ktorého nebude možné v Lániho duchovnom životopise prehliadať aj preto, lebo podľa zachovaných zákonov Žilinskej synody, a to tak podľa ich dobového autentického latinskému rukopisnému zápisu, ktorý sa nachádza vo fondoch Slovenskej národnej knižnice v Martine, ako aj ich prekladu, ktorý publikoval Jur Janoška pri 300. výročí Žilinskej synody (Tranoscius 1910), bol v jej synodálnej „hierarchii“ druhým – po Jurajovi Thurzovi – práve Peter Révai. Jasne o tom hovorí nielen menoslov zúčastnených, ale aj ich podpisy a pečate. Kvačalov rozbor Lániho martinskej reči na jednej strane a zákonov Žilinskej synody na strane druhej (najmä Prísahy, v ktorej sa hovorí *...nijaké iné učenie nebudem učiť a napomáhať, jedine, ktoré je obsiahnuté v Písmach prorockých a apoštolských a ktoré je zložené vo vyznaní augsburskom, v Augsburgu cisárovi Karolovi V. r. 1530 predloženom a ktoré sa potom vo Formule svornosti nachodí...*) ho napokon priviedol k jednoznačnému, pre dejiny evanjelickej cirkvi na Slovensku pozoruhodnému záveru: Eliáš Láni na Žilinskej synode v marci roku 1610 len „zopakoval, čo v Martine pred dvoma rokmi“ – rozumejme 18. 3. 1608 – „bol predniesol a našiel súhlasu.“ Ján Kvačala ho preto právom nazýva cirkevným otcom slovenských evanjelikov.³ Možno to povedať aj inými slovami: čo Lániho a Révaiov Turčiansky Svätý Martin na

³ Jur Janoška pri 300. výročí Žilinskej synody v jubilejnej knižočke (Tranoscius 1910) na s. 27 zdôraznil: *Veľká dôležitosť Žilinskej synody dokazuje sa i v tom, že jej zákony sa stali smerodajnými i budúcim synodám. Tak menovite synoda v Spišskom Podhradí r. 1614 len s malými dodatkami prijala úplné zákony žilinské a synoda v Ružomberku r. 1707 v mnohom sa na ne odvoláva.*

úrovni turčianskeho bratstva (kontubernia) „predvídavo inšpiroval a požadoval“, Lániho a Turzova Žilina „akceptovala a deklarovala“ – s nadväznými synodami – takrečeno na celoslovenskej, respektíve celouhorskej úrovni: medzi slovenskými evanjelikmi, ktorí sa zaslúžili o zrod evanjelickej cirkvi v Uhorsku, zvíťazil lutherský smer, založený na Symbolických knihách. Po Eliášovi Lánim ho významne posilnil najmä Juraj Tranovský: Cithara sanctorum (1636) a jej piesne, založené na Písme, Augsburskom vyznaní a Symbolických knihách, ako tvrdí Ján Beblavý, mohli sa zrodiť práve na Slovensku, pretože práve medzi Slovákami exulant Tranovský našiel konfesiónálne prostredie, ktoré zodpovedalo jeho osobnému vierovyznanskému presvedčeniu.

Tranovský tak ako slovenskí evanjelici – píše Beblavý – *verne sa pridržal Augburského vyznania i počas svojho pobytu v Čechách a na Morave, nepriklonil sa ani k Bratskej ani k Českej konfesii, hoci ony boli tiež zostavené v duchu Augburského vyznania, ale nevyjadrovali tak určité učenie Symbolických kníh...*

A to malo kľúčový význam nielen pre cirkevný a bohoslužobný život evanjelikov, ktorý sa opieral o Písmo a Citharu sanctorum, ale mimoriadny dosah na zrod, život a vývoj moderného slovenského národa: Žilinská synoda v slovenských seniorátoch a v cirkvi ako takej medzi príslušníkmi slovenského etnika všeobecne zrozumiteľnou bohoslužobnou rečou Cithary sanctorum významne prispela k procesu zakresľovania rodiaceho sa Slovenska do uhorskej mapy. Aj keď sa počas stavovských povstaní (vojen sedmohradských kniežat proti uhorským kráľom – Habsburgovcom) začala medzi slovenskou šľachtou do značnej miery presadzovať v administratívnom jazyku Uhorska maďarčina, predsa evanjelický bohoslužobný život, ktorý sa po Žilinskej synode prehlboval čoraz väčším počtom vydaných katechizmov, kancionálov, modlitebníkov – písaných a vydávaných pre vtedajších ľudí v duchu reformačných zásad zrozumiteľnou biblickou, neraz silno slovakizovanou češtinou, šľachtickú administratívnu maďarčinu nielen vyvažoval, ale napokon domácou kodifikovanou slovenčinou, zrodenu v bernolákovských a definitívne vzkriesenu v štúrovských zápasoch, v slovenskom národe jasne prevážil: ... *tu nemôžeme nepriзнаť, hovorí Daniel Rapant uvažujúc nad slovenskými proklamáciami, žiadosťami a memorandami, že „mravné“ postuláty slovenské, nepodoprené síce dostatočne mocensky, ale kladené v smere ďalšieho historického vývinu, boli v tomto zmysle oveľa politickejšie, než kroky stránky protivnej, zakladajúcej si na svojich mocenských pozíciách.* Lániho proklamácia predoslala historický vývin slovenského luteranizmu, a tým i jeho mravný vklad do slovenského duchovného a politického vývoja. Protestantizmus lutherským „tu stojím, inak nemôžem, tak mi Pán Boh pomáhaj!“ nepochybne inšpiroval mnohé javy osobnostného presvedčenia, vernosti, statočnosti Slovákov, a vytvoril mravné posolstvá, postoje, pozície – nielen medzi evanjelickými martýrmi – galejníkmi, ktorých odsúdili prešporské sudy, nielen medzi popravenými väzňami, ktorí rukou kata zahynuli na prešovských jatkách, ale mohol mať a nepochybne mal vplyv i na postoje Melchiora – Melichara Rakovského a Krištofa Okoličániho (prvý z nich bol katolík a druhý evanjelik), ktorí sa na Onódskom sneme statočne postavili zoči-voči absolutistickej moci Františka II. Rákociho, keď v zastúpení vyrabovanej Turčianskej stolice, spustošenej krajiny a zbedačeného ľudu prezieravo žiadali mier. Udalosti späté s Memorialis-om Turčianskej župy, ktorý v roku 1707 turčianski vyslanci predkladali Onódskemu snemu v mene viacerých slovenských stolíc a v dôsledku toho bezprávne zahynuli, býva právom prirovnávaný k prešovským jatkám.

Toto všetko nepochybne patrí k nášmu historickému vedomiu o starom Martine a jeho memorandách. Kvačala pred mnohými desaťročiami vyzval k tomu, aby sa v evanjelickej cirkvi urobilo všetko preto, aby sa stala známejšou Lániho reč. On sám o nej podal výraznú a doslova neprehliadnutelnú správu nielen v časopise Viera a veda,

ale i vo svojom posmrtnom diele Dejiny reformácie (1935). Literatúra o dejinách slovenských evanjelikov však Kvačalovu inštrukciu do značnej miery prehliadala a prehliada, aj keď sa o nej v Dejínach kresťanstva a reformácie Daniel Veselý zmieňuje s rešpektom.

Keďže Lániho proklamácia má širšie súvislosti a z konfesionálnych dejín evanjelictva na Slovensku – prostredníctvom „dosahov“ Žilinskej synody – svojimi dôsledkami evidentne presiahla do celonárodných historických kontextov a súvislostí, pripadá nám povinnosť splniť Kvačalovu žiadosť, prispieť k jej zverejneniu, a tak i k jej všeobecnej známosti práve v období, v ktorom sa míľovými krokmi priblížilo štyristoročné jubileum Žilinskej synody. Z tohto dôvodu sme pripravili a v prílohe (v závere tejto state) zverejňujeme jej text s cieľom priradiť ju k martinským proklamáciám a memorandám, ktoré priniesli mimoriadny vklad do duchovných dejín Slovenska, ale i do procesov, v ktorých sa formoval novodobý slovenský národ, a to v ich širokej historickej amplitúde: od vzniku jednotnej evanjelickej cirkvi v Uhorsku – cez jej nadväzný dramatický vývoj v časoch protireformácie – až po zápasy „o reč a národ“ v kontextoch slovenského národného života.

Medzinárodná konferencia o historickom spise slovenských stolíc – Memorialis-e, ktorá sa v Martine uskutočnila v dňoch 7. a 8. júna 2007 pri tristoťom výročí krvavých udalostí na Onódskom sneme, vytvorila dobrú príležitosť aj na to, aby počas jubilea, po štyristo rokoch, mohli byť v slovenčine publikované a stali sa všeobecne známymi nielen reč – proklamácia Eliáša Lániho, ktorú predniesol na turčianskosvätomartinskej kongregácii turčianskeho seniorátu 18. marca 1608, ale tiež – po tristo rokoch – boli (pri tej istej príležitosti) v slovenčine prostredníctvom jubilejnej publikácie ozrejmene tak Obežník Turčianskej stolice, ako aj Memorialis Turčianskej stolice z roku 1707, ktorý v jubilejnom roku 2007 – v materiáloch pripravených pre spomenutú jubilejnú medzinárodnú vedeckú konferenciu – sprístupnili slovenskí a maďarskí historici (Miroslav Kamenický, Peter Kónya, Kálmán Meszáros). Martinské historické memorandá a turčianske výzvy sa takto stávajú komplementárnejšími, navidomoči reprezentujú memorandovsko-duchovnú kontinuitu rodiaceho sa Slovenska: „reč azec memoránd“, a to najmä svojimi integračnými dosahmi na vzájomné – konvergentné vzťahy slovenských stolíc (seniorátov), a budú sa tak môcť vykladať v omnoho širšom historickom – cirkevnom i národnom – kontexte ako doteraz.

II. MEMORIALIS TURČIANSKEJ STOLICE Z ROKU 1707 V PROCESOCH ZRODU NOVODOBÉHO SLOVENSKÉHO NÁRODA

Na našej medzinárodnej konferencii v dňoch 7. a 8. júna 2007 na počesť turčianskych martýrov – tlmočníkov Memorialis-u Turčianskej stolice, Melchiora – Melichara Rakovského a Krištofa Okoličániho, v jednom z príspevkov zaznela veta, podľa ktorej v texte Memorialis-u nemožno nájsť nič z toho, čo by tento memoriálový dokument mohlo zaradiť medzi pamätihodné dokumenty späté so zrodom novodobého slovenského národa či novodobej slovenskej politiky, ba ani sociálnej solidarity. No už v priebehu konferencie zaznela replika historika Miroslava Kamenického, ktorý vo svojom vystúpení konferenciu oboznámil s textom Memorialis-u, ako bol publikovaný vo Wienerisches Diarium, a to s dôrazným poukazom na zreteľne formulovanú textovú pasáž memoriálového dokumentu, ktorá ponad akékoľvek pochybnosti – navidomoči priamočiaro – upozorňuje Františka II. Rákociho na strádanie a utrpenie turčianskeho – slovenského prostého ľudu. Doslova hovorí o *mnohých nebu zasielaných vzdychoch vdov a sirôt i mnohých ďalších chudákov*, ktoré si vyžadujú neodkladné mierové úsilie. *Dnes stojíme* – akcentuje Memorialis – *pred otázkami: Čo si zajtra oblečieme? Kde*

zoberieme železo, keď je ho tak málo? Kde nadobudneme korenie či soľ, ako si pripravíme jedlo? Tieto žeravé otázky Memorialis-u nepochybne reflektovali katastrofálnu hospodársku krízu, v ktorej sa v dôsledku povstání ocitli slovenské stolice vtedajšieho Uhorska a netýkali sa iba postavenia šľachty, ale všetkých obyvateľov krajiny, vrátane poddaného ľudu. Treba mať na pamäti, že na území slovenských stolíc vtedajšieho Uhorska strádal najmä poddaný ľud, pretože práve slovenské regióny počas celého 17. storočia na svojich pleciach niesli ťarchu bojových operácií tak cisárskych, ako aj povstaleckých vojsk. Historik slovenských dejín, vynikajúci obranca slovenského života, Jozef Škultéty slovenské historické vedomie upozorňoval na archívne pramene, ktoré zaznamenali mimoriadne utrpenie slovenského dedinského ľudu pod vládou kurucov a viackrát citoval autentický zápis oravského Jána Herkeľa v almanachu Zora z roku 1836: *V horách nebolo nijakého spočinku, len sem-tam sme sa túlili, húštinu hľadali, hubami, jafurami, malinami, jahodami a korenkami sa živili. Najmladšia moja dcéra, Marka, ešte pri prsiach bola, jej matka od strachu a hladu ochorela. Čo si tu počneš, biedny človeče? Myslím si... Do Štepanovskej doliny som sa utiahol, kolibku z chvojín spravil, a tam s mojou biednou čeliadkou utúlil... Ale bezpečnosti ani tu nebolo. Kuruci často i do hôr vtrhli, na ľud tak skrytý ako na zver poľovali, volajúc: Jano! Juro! Ondrej! Podťte z hory, už kuruci odišli. Tak vyvábených polapali a často ukrutne pomordovali.*

Zemianstvo, ale i vzdelanci v Turci, a ako ukazuje oravský autentický zápis aj v okolitých stolicích, jasne videli, že zdroje krajiny sú temer vyčerpané a riskantná ekonomická politika Františka II. Rákociho ich čoskoro privedie do katastrofálnej hospodárskej krízy a doslova do civilizačnej záhuby. Preto Memorialis, ktorý varoval pred týmto vývojom a východisko videl v mierových rokovaniach, ktoré by viedli k nastoleniu mieru a nadväznému hospodárskemu rastu, vnímame nielen ako pamätný spis k otázkam hospodárskej politiky Františka II. Rákociho, ale aj ako spôsob manifestácie solidarity so živoriacim obyvateľstvom slovenských stolíc, ktorého bytie – nebytie sa odohrávalo v katastrofálnych životných podmienkach. Domnievame sa preto, že sme oprávnení tvrdiť, že Memorialis Turčianskej stolice je, okrem iného i hospodársko-sociálnym dokumentom, a to aj napriek tomu, ak niektoré štúdie alebo stanoviská, reprezentované pars pro toto maďarským historikom E. Mályusom (neobyčajne zaujal slovenskú – turčiansku historičku Annu Gašparíkovú) v princípe – špeciálne v období baroka – odmietajú pripustiť možnú stavovsko-sociálnu toleranciu voči nevoľníctvu alebo poddanstvu. V Memorialis-e je totiž veta: *No na základe horlivej náklonnosti k miliej vlasti a nášmu ľudu a prostredníctvom mnohých vzdychov vdov a sirôt i mnohých ďalších chudákov, nebesiam zasielaných...* „Náklonnosť k vlasti a náklonnosť k ľudu“ je predsa výrok, ktorý by mohol byť rezonovať v úvahách o možných dobových prejavoch sociálnej solidarity.

Súčasne sme presvedčení, že Memorialis – hoci sa nezmieňuje priamo o Slovákov a z jeho textu sa nedá citovať žiadna formulácia so vzťahom k slovenskému etniku ako takému, je potrebné – podobne ako Lániho martinskú reč – zaradiť do vývojového reťazca proklamácií, žiadostí a memoránd smerujúcich v konečnom dôsledku k emancipácii slovenského národa. Oprávňuje nás k tomu tá pasáž Memorialis-u, ktorá hovorí o potrebe potvrdiť náboženské slobody vybojované („vyrokované“) v predchádzajúcich protihabsburských povstaniach: *Pokiaľ ide o garancie mieru – deklaruje Memorialis – nedajú sa dosiahnuť väčšie, ako dosiahol Štefan Bočkai, keď Horné a Dolné Rakúsko, Čechy, Morava a Sliezske vzali na seba zodpovednosť za dodržiavanie zákonov milostivého kráľa. Slobody, v ňom ustanovené, musel panovník pod tlakom stavov akceptovať. Keďže slobody boli porušované, vypuklo Bethlenovo povstanie a opäť sa panovník musel podrobiť a slobody nanovo potvrdiť.*

Táto pasáž Memorialis-u je neobyčajne dôležitá tak z náboženského, ako aj rečového, a v konečnom dôsledku národno-emancipačného hľadiska. K jej formulovaniu prispel, ako sa na základe prameňov môžeme domnievať, Pavol Okoličáni, otec onódskeho martyra Krištofa Okoličániho, známy turčiansky šľachtic zo Slovenského Pravna, vynikajúci právnik, považovaný za najvýznamnejšieho z vtedajších obrancov protestantizmu. Franko Víťazoslav Sasinek o ňom uviedol príznačnú charakteristiku: *Ponevác bol muž rázny, turčianska župa osvojila si jeho náhľady a odhodlala sa ku krokom, ktorých smerom bolo utíšenie pobúrených myslí v Uhorsku.*

Práve Okoličániho zásluhou mohlo byť, že Memorialis vyjadril jasný postoj k náboženským slobodám uplatňovaným v Uhorsku – a to od viedenského mieru, potvrdeného na bratislavskom snemovom rokovaní v roku 1608. Náboženské slobody považuje Memorialis za prius protihabsburských vojen sedmohradských kniežat proti uhorským kráľom. Nepochybne pritom vyjadruje i „domáce“ turčianske pozície. Veď František II. Rákoci Turčanov „pohol do vojny“, ako píše Jozef Horváth vo Všeobecných historických poznámkach – v rukopisnej kronike turčianskych náboženských a cirkevných dejín, prísľubom náboženskej rovnoprávnosti. Turčania čoskoro dosiahli splnenie viacerých požiadaviek. Na sečianskom sneme roku 1705, pokračuje Jozef Horváth „strana Rákocovská“ v Turci ...*len sučiansky, horný beliansky a sv. michalský chrám r. katolíkom prisúdila, ostatné všetky evanjelikom. A tak zas všetky chrámy od evanjelikov zaujaté boli so všetkými výsadami a bratstvo turčianske zasa svoje schôdzky vydržiavalo.* To pre náboženské slobody v Turci znamenalo nesmierne veľa. Možno povedať, že počas povstania sa mohla do značnej miery uplatňovať sloboda svedomia.

Pod pojmom zápas o náboženské slobody však treba rozumieť celý komplex problémov a aspektov: nepochybne sa v nich ukrývali aj mocenské a majetkové záujmy šľachty. Keďže žiadosti o náboženské slobody formulovali takí obrancovia protestantizmu, akým bol Pavol Okoličáni, prioritne išlo, a to nepochybne, o slobodu vierovyznania ako takého – slobodu konfesie, augsburského alebo helvétskeho vyznania, no „ruka v ruke“ šlo aj o reformáciou presadzované slobodné používanie materinskej reči v bohoslužobnom jazyku. Ak by bol býval včas dosiahnutý Memorialis-om požadovaný mier, ktorý mal potvrdiť náboženské slobody, mnohonásobne akceptované v predchádzajúcich protihabsburských povstaniach počas celého 17. storočia, bol by nepochybne potvrdil aj jazykový priestor pre slobodné uplatňovanie domáceho bohoslužobného jazyka vtedajších Slovákov vo vtedy „trojrečovom evanjelickom Uhorsku“. Takto formulované „jazykové vedomie“ vtedajších predstaviteľov evanjelickej cirkvi sa zreteľne prejavilo – práve v čase Memorialis-u – na Ružomerskej synode, ktorá sa konala krátko pred onódskými krvavými udalosťami v apríli roku 1707. Medzi jej ustanovenia bolo včlenené rozhodnutie o zriadení tlačiarne pre slovenských a nemeckých veriacich v Žiline, a latinsko-maďarskej tlačiarne v Prešove. Ako je známe, Ružomerská synoda doslova deklarovala trojrečovosť evanjelických zborov vo vtedajšom Uhorsku: podľa Jura Janošku *vytlačené Akty synody vyslovujú radosť, že sa „spojili tri národy“.* Krman v ich závere doložil po latinsky (v preklade): *Nemec prináša cirkvi ruže, Slovák um a Maďar platnosť (uznesení).*

Nepochybne, Memorialis bol vytvorený v čase, v ktorom sa na jednej strane jasne pociťovala a rešpektovala viacrečovosť Uhorska: na scénu začal prichádzať – tak to formuloval na Ružomerskej synode v roku 1707 Daniel Krman – Nemec, Slovák a Maďar, ale na druhej strane, ako hovorí Anna Gašparíková, stále platilo, že ...*zeman v historickom Uhorsku, Slovák, Maďar, Nemec, pokladal sa za člena nationis hungaricae, politického národa uhorského; etnického rozlíšenia tu nebolo.* Avšak

k tejto formulácii Gašparíková v súvislosti s onóorskými udalosťami predsa len dodáva dôležitú poznámku: *Myšlienka nezávislého Uhorska, kde iste k moci by sa vysunuli maďarskí magnáti, nenašla porozumenia medzi šľachtou turčianskou. Prejavilo sa v tom – aspoň podvedome – slovenské národné etnikum? Snád!* – odpovedá významná turčianska historička.

Anna Gašparíková túto otázku vo svojej stati Povstanie Rákocziho a Slovania položila so zjavnou naliehavosťou niekoľkokrát: *Či možno vidieť v opozícii turčianskej šľachty stopy nejakej slovenskej národnej osobitosti?... Či v tejto opozícii bolo by slobodno hľadať vedomú obavu živlu slovenského, že v nezávislom Uhorsku dôjde k supremácii Maďarov? Či turčianska šľachta vskutku cítila, že jej osobitý národný charakter skôr sa zachová vtedy, keď koruna uplatní ideu jednotného štátu rakúskeho?*

Pri hľadaní odpovede na tieto otázky sme podnikli niekoľko študijno-bádateľských exkurzov do kontextových prameňov a literatúry. Postoje k memorandu – memoriálu Turčianskej stolice z roku 1707, ktorý sa do turčianskych, slovenských a uhorských dejín zapísal pod názvom Memorialis, zaujali viacerí starší i novší slovenskí autori. Za zvlášť dôležitú – „progašparíkovskú“ – medzi pozíciami slovenských autorov možno považovať knihu o starom Martine od Júliusa Vanoviča. Krvavá tragédia turčianskych vyslancov na rákociovskom Onóorskom sneme, ako ju opísala v citovanej dizertačnej práci Rákocziho povstanie a Slovania martinská rodáčka Anna Gašparíková, Turčana Vanoviča inšpirovala k vášnivej „onóorskej kapitole“: Onód sa v jeho úvahe zjavil ako historicky neobyčajne významný priesečník zrodu „historického Martina“.

V historickom Turčianskom Svätom Martine „uvidel“ a „vidí“ mesto, ktoré nemá hradby, hrad a nijaké vojsko, mesto, ktoré nikdy vojnu nevypovedalo a nevedlo..., ktoré podľa historika bolo „vždy len v obrane, ale vari nikdy nie v útoku“, mesto, ktoré len pod nájazdmi cudzích a vojnami druhých trpelo, získalo podľa všetkého odpor proti vojnám, najmä tým zbytočným za cudzie záujmy. Toto stoličné mesto – mestečko práve v Onóde, zdôrazňuje Vanovič, „vytrčilo rožky“ odporu proti vojnám v mierovej žiadosti Turčianskej župy, sformulovanej prostredníctvom Memorialis-u.

Vanovič pri štúdiu odporu Turčianskej župy voči povstaniu Františka II. Rákocziho vzal s najväčšou vážnosťou na vedomie nielen pradávanú túžbu Turčanov a Martinčanov žiť v „pokoji“, ale aj – podľa neho „precitajúci“ – Gašparíkovou predpokladaný motív slovenský. Aj Vanovič, a to s väčšou nástojčivosťou ako Gašparíková, predpokladá, že slovenský motív mohol byť prítomným v pohyboch smerujúcich k Onódu: *Zacítila vskutku Turčianska stolica – pýta sa Vanovič – rozpínanie živlu nenašského a odsúvanie, postupné ohrozovanie rodného a svojho? Nie vari náhodou istá maďarská historiografia videla v tomto povstaní zápas o suverenitu Uhorska, čiže Maďarska voči Viedni, nenadarmo z Rákocziho urobila maďarského národného hrdinu! A naopak: rakúsky historik Bidermann vidí v „opozičnej turčianskej šľachte“ nielen bojovníkov za rakúsku štátnu ideu, ale v Onóde aj „prejav nenávisťi, ktorá od tisícročia medzi Maďarmi a Slovákami trvá“ – azda je príliš proviedenský, azda preháňa. Vidíme však úkazy, ktoré čosi napovedia, niečo poodhalia: Keď plukovník Palocsay zaplaví Turiec regimentom kurucov, ktorí v ňom majú zimovať, presnejšie rečeno Turčiansku záhradku vyžierať, vojde do roztržky so stoličnými pánmi a v srde na nich vyprskne: „Tót nem ember!“ – Slováci nie sú ľudia! To potom idú turčianski hodnostári až za Berčénim a žiadajú satisfakciu! – Maďarský historik K. Thaly to podľa Gašparíkovej interpretuje tak, že protestovali proti označeniu za „nízkych Slovákov“, no Gašparíková a jedným dychom i Vanovič v tom vidia protest proti denunciacii Turčanov – Slovákov. Gašparíková s Vanovičom nastolili nepochybne vážne otázky a tie si vyžadujú odpovede, ktoré sa nemôžu nezakladať na historických faktoch. Vanovič sa ich usiloval sformulovať v „onóorskej kapitole“ Knihy o starom Martine. Na jej stránkach*

zhromaždil celý rad ďalších údajov, ktoré svedčia o tom, že turčianska šľachta, akokoľvek v administratívnom jazyku začala používať maďarčinu, rovnako – popri stále dominantnej latinčine – brala vážne na vedomie i domácu slovenčinu, respektíve spisovnú biblickú češtinu a používala ju ako literárny jazyk. Aj Anna Gašparíková, ktorá rešpektuje – má pritom na mysli storočie protihabsburských povstaní – postupne silnejúcu administratívnu maďarčinu šľachty, nás v tejto súvislosti upozorňuje na paradoxy: napríklad na Vešelénioho sprisahanie a jeho štubniansko-teplisko-diviacky – slovenský „rokovací jazyk“: *Pod zámienu, že liečia svoju historickú dnu, zišli sa uhorskí páni v prvých rokoch vlády Leopoldovej v Štubnianskych Tepliciach a tajne tam konšpirovali s okolitým zemianstvom. Kto vie, čo počúvali vtedy kamenné steny kaštieľa v Diviakoch; kronikár spomína veľké hostiny a pijatky. Palatín Uhorska Vešelényi (Wesselényi) sťažuje si v dopise, že z oportunity musí lámať i protivný jazyk tohto kraja – slovenčinu. – Ale styk s magnátmi maďarskými predsa pôsobil spoločensky a vábil menších pánov prispôbiť sa tým veľkým i jazykom. Celý rad povstaní v 17. storočí, i na začiatku 18. ešte, bol k tomu dobrou príležitosťou.*

Dôrazy Gašparíkovej a Vanoviča sa nám žiada podčiarknuť z viacerých dôvodov. Ak totiž – z jednej strany – berieme na vedomie silnejúcu pozíciu maďarčiny, nemôžeme – a to s rovnakou vážnosťou – nevziať do úvahy živú, a ako sa napokon ukázalo, v slovenskom prostredí rozhodujúcu a nezastupiteľnú rolu domáceho jazyka – slovenčiny, a to – v danom historickom období – v podobe „knižnej“ biblickej češtiny. Práve tento jazyk – prostredníctvom katechizmov, modlitebníkov, ale najmä kancionálov, postupne i literárnych diel, divadelných hier, vedeckých i osvetových spisov, priviedol Slovákov a Slovensko až na prah zrodu spisovnej slovenčiny, a to cez historicky nastroľovaný jazykovedno-kodifikačný proces bernolákovský, nadväzne iniciatívu Pavla Jozefa Šafárika, ktorý za legitímny základ možnej spisovnej slovenčiny so všetkými – nespochybniteľnými vlastnosťami samostatného a originálneho slovanského jazyka – označil „strednú slovenčinu“, až po deň štúrovského vzkriesenia slovenčiny: 14. februára 1843.

Tento mnohostoročný – duchovný, vedecký a politický – proces mal svojich „hlásnikov“ a „svetlonosov“ aj a či práve v Turčianskej stolici: Eliáš Láni, jeden z prvých slovenských hymnológov – výnimočný „pevec“ – sa narodil v turčianskom Slovenskom Pravne a pôsobil ako senior Turčianskeho seniorátu: jeho piesne, písané v bibličtine, inšpirované sviežimi prvkami ľudového jazyka, sú podnes v evanjelickej hymnológii živé a radostne sa spievajú. Turčiansky rodák, dedičný župan Turčianskej stolice, Peter Révai, do obširnej práce o uhorských dejinách (*De monarchia...* 1656), zaradil kapitolu, v ktorej vyjadril obdiv Slovanstvu a vyzdvihol jeho rolu v uhorských dejinách. Dobro známym je príbeh zemana Lehockého, ktorý rozpráva o vášnivej oddanosti tohto turčianskeho rodáka v biblickej češtine vydanej evanjelickej *Cithare sanctorum* – tak jej piesňam, ako i jazyku. Július Vanovič zrod slovenského katolíckeho spevníka *Cantus catholici* – to znamená i jeho jazyk: biblickú češtinu – spája s pôsobením jeho zostavovateľa Benedikta Sölösiho (Szölössyho) v Turci – v Kláštore pod Znievom. S Turcom je spojená mimoriadne dôležitá biblická iniciatíva: podľa Ruda Brtáňa Katarína Sidónia Révaiová, dcéra Pavla Révaia a manželka Mateja Ostrožiča, ktorá s manželom sídlila na Blatnickom hrade a zaslúžila sa o turčiansky azyl pre navrátených exulantov a galejníkov, odsúdených prešporskými náboženskými súdmi v roku 1674, napríklad superintendenta Martina Tarnóciho a Tobiáša Masníka. Práve Tobiáš Masník jej z vd'aky za priazeň dedikoval významnú historiografickú

a bibliografickú štúdiu, ktorú vydal knižne v roku 1682 v Drážd'anoch pod názvom Vyvolená Boží vinice obnovená⁴.

Kristína Sidónia Révaiová sa usilovala roku 1682 – po prijatí šopronských článkov o náboženských slobodách – vyvinúť mimoriadne úsilie s zameraním na vydanie slovenskej protestantskej Biblie svätej, ktorá by zásadným spôsobom obohatila náboženský život slovenských evanjelikov. Ak by sa bol býval tento projekt uskutočnil a Biblia svätá by bola bývala vydaná – nepochybne by bola „dobovou slovenčinou“ posilnila i jazykové povedomie vtedajšieho Slovenska. Ako je známe, iniciatíva Kataríny Sidónie Révaiovej – Ostrožičovej sa reálne uplatnila až o niekoľko desaťročí v edíciách Mateja Bela a Daniela Krmana, a to aj s naznačenými náboženskými i jazykovými dôsledkami. V tomto kontexte by nemuselo byť – a tvrdíme, ani nie je náhodné, že Tobiáš Masník, evanjelický farár v turčianskom Sv. Ondreji, ktorý kázaval i v hradnej kaplnke na Blatnickom hrade, pripravil na vydanie – nepochybne i na základe skúseností, ktoré nadobudol v turčianskom prostredí – gramatiku Zpráva písma slovenského (1696) s cieľom upraviť a kodifikovať jazykovú kultúru svojej doby. Masníkova Zpráva bola vôbec prvou gramatikou „písma slovenského“, ktorá bola vydaná na území Slovenska.

Naznačené skutočnosti, späté s vývinom historického národného a jazykového vedomia Slovákov, evidentne prepojené s dobovým turčianskym jazykovým vedomím, sa odohrávali a odohrali už v 17. storočí – pred povstaním Františka II. Rákociho. Rovnako málo známe, ale pre naše uvažovanie o slovacite turčianskej šľachty a zemianstva na začiatku 18. storočia, predsa len argumentačne dôležité, sú aj turčianske „slovenské“ barokové verše – späté s inou predstaviteľkou turčianskych Révaiovcov. Sú to „*Srdečné a veľmi žalostivé slzy...*“, datované ostatným mesiacom do histórie odchádzajúceho 17. storočia: 4. decembra roku 1700 zazneli v prostredí Sklabinského hradu na počesť zosnulej Kataríny Ujfaluši (Ujfalussi) ako valedikcia „*jedinkej samotnej a zarmucenej dcery, vysoce urozené a velikomožné Paní p. Elízabety Rewa(y)*“. Rudo Brtáň, ktorý pripravil sklabinské verše na vydanie, vidí v nich „oporný bod slovenského valedikčného baroka“, ktorý – tvrdíme súhlasne s Brtáňom – môže vynikajúco charakterizovať jazykovú situáciu Slovenska na rozhraní 17. a 18. storočia. Vo svojej štúdií, pripojenej k edícii smútočnej básnickej skladby, analyzuje text, ktorý Alžbeta (Elízabeta) Révaiová vydala v žilinskej Dadanovej tlačiarni. Dokazuje, že v texte básnickej skladby, ktorá mala – podľa Brtáňovej analýzy – pravdepodobne dvoch autorov, sa nachádza – Brtáň ich pozorne cituje – obrovské množstvo

⁴ Wywolena Bożj Winnice Obnowena | to gest: Prawdiwa Hystoria: kterak Cyrkew Bozj | Slowem Paně | skrz D. Lutera obnowena | wmnohém ssauzenj | Narodů se zdwjhánj a wtwrdém přenasledowánj | jako Ruže wtrnj wzrostlá a rozssiřená gest: ktomu | kterak tymž Slowem Božim | a zněho wzatym | Wyznánjm Augsspurgskym y ginymi Sněmownymi Knjhami | proti Sektárum dněsnym y Syncretysmu | vpewnená | ohražená a wymezená gest. Podle případnostj | osob | času | mjst | zhodnowěrných Hystoryků sebraná wpořadek nowy | zwlasstnj a snadny | vwědena: Wssem | pro Božj Prawdu | Přenasledowanj | wyhnanstwj | wtrhánj | a neb gakakoli Protiwenstwj | znassegicym | k mocnemu a ziwému potessenj y k posylnenj: Na Swetlo wydana od K. Tobiasse Masnicyusa Cyrkwe Illawské w Vhřjch Kaplána | a techdaž Exulanta. Cum Gratia et Privilegio Ser. Elect. Sax. w Draždaněch w Krysstofa Baumanna | Léta Páně 1682.

-- Na)(1a: Visoce Vrozené | Welikomožné | Boha a Prawdu Slowa geho vpřimně a werně milující Paní | Kateřině Sydonyi Reway | rozene z Rewu ec. Wisoce Vrozeného a Welikomožného Pana Pana Ostrozith Mathyasse | s Gyletincu ec. Werné a milé Manželce: Pani Patronce | mně pro Krysta Pana laskawě přížniwe. Bohate Milosti Boha Otce: hojného požehnánj Gežisse Krysta y spasenj: a mocného potessnj Duchu Swateho i učastenství wěcneho Blahoslawenstwj | Modlitbami pobožnými, srdečně winssugi.

W Draždaněch 18. Vnora L. 1682 ... Tobias Masnicus.

slovakizmov, ktoré svedčia o spätosti vtedajších magnátov, duchovných s poddanskými ľudovými vrstvami prostredníctvom jazykových prostriedkov vtedajšej hovorovej slovenčiny. Medzi hodnoverné Brtáňove závery patrí aj jeho výklad nadväznosti „sklabinských veršov“ na vydania Cithary sanctorum, respektíve cykly barokových kancionálov o „štyroch ostatných veciach“, na bohatú úrodu príležitostných valedikcií, rukopisne i ústne šírených. Za zdôvodnený považujeme aj Brtáňov predpoklad, podľa ktorého kniha sklabinských veršov mohla mať vplyv na budúci vývoj slovenského jazyka v období baroka, a to tým, že vytvorila základy slovenskej, bohato využívané valedikcie a neskorších slovenských funebrálov.

V súvislosti so sklabinskými veršami je zaujímavých celý rad ďalších aspektov. Upozorníme ešte na jeden: manželom Alžbety Révaiovej, dcére Révaia a Kataríny, rod. Ujfalúši, bol Štefan (István) Petröci (Petröczy), budúci generál Františka II. Rákociho: v decembri roku 1700, keď na sklabinskom hrade odznievali smútočné rozlúčkové verše, zaznelo v ich rámci i lúčenie „od svého milého zete“ – Istvána Petröciho – v tom čase žijúceho v exile. A zaznelo v dobovej literárnej reči Slovákov – v biblickej češtine. Pre Ruda Brtáňa to bolo *dokladom slovenskosti turčianskej veľkomožnej barónskej a grófskej šľachty, ktorá siahala okrem latinčiny a nemčiny najmä po maďarčine. Ešte 1700 boli Révai (Reway) a Petröci (Petröczy), Ujfalúši (Ujfalussi) a Radvanský zrastení s tradíciou bibličtiny duchovnej i ľudovej piesne slovenskej. Práve vo chvíli, keď sa goticko-barokový motív rovnosti všetkých stavov pri smrti a márnosti svetského bohatstva zdôrazňoval, lúčili sa páni a poddaní turčianski a priatelia Kataríny Ujfalúši (Ujfalussi) slovensky na sklabinskom zámku.*

Brtáňov záver rešpektujeme: je logický a legitímny. Za nezdôvodnený by sme ho mohli považovať iba v takom prípade, ak by medzi šľachticmi či nižšími zemanmi bol domáci jazyk v podobe biblickej češtiny na začiatku 18. storočia navidomoči a jednoznačne odmietaný. A hoci v nasledujúcom období na mnohých miestach a v mnohých šľachtických a zemianskych rodoch dochádzalo k odcudzeniu šľachty a zemianstva od rozhodujúcej historickej tendencie smerujúcej k slovenskej národnej a jazykovej emancipácii, v prípade Alžbety Révaiovej–Petröciovej, respektíve sklabinských smútočných veršov, ale i neskorších turčianskych šľachticov a zemanov, to tak určite nebolo: Alžbetin manžel, Štefan Petröci počas povstania Františka II. Rákociho v apríli 1707 napríklad predsedal zasadnutiu Ružomerskej synody v Ružomberku, ktorá, ako sme vyššie uviedli, do svojich záverečných uznesení včlenila „trojrečovosť“ vtedajšieho evanjelického Uhorska. A v rámci „trojrečovosti“ legitimizovala – prinajmenšom na bohoslužobnej pôde – popri nemčine Nemcov a maďarčine Maďarov – práve „slovenčinu“ a „Slováka“: fenomény, ktoré jasne signalizovali historicky rozhodujúce etnické, politické, kultúrne a duchovné kategórie národného a rečového vývoja v Uhorsku na pozadí umelo presadzovaného jednotného politického národa uhorského. To všetko vlastne potvrdzuje stanovisko kompetentného historika slovenčiny Eugena Paulinyho, ktorý o češtine, ktorá sa už od 15. storočia navidomoči uplatňovala ako spisovný jazyk formujúceho sa slovenského národa, napísal: *...medzi češtinou a slovenskými nárečiami bol predovšetkým vzťah hierarchický: čeština ako celospoločenská písomná jazyková forma sa chápala ako nadradená forma domácim nárečiam. Ale z faktu, že Slováci prijali spisovnú češtinu ako kultúrneho reprezentanta svojho jazyka, nevyplýva, že sa aj národnostným cítením pokladali za Čechov. Faktom je, že čeština im slúžila ako pomocný faktor pri utváraní vlastnej národnosti. Je dôležité uvedomiť si, že čeština nebola v tomto období, a ani dlhý čas potom, hovorenou celospoločenskou formou jazyka, bola iba písomnou podobou. V istom zmysle mala teda čeština v tomto období tú istú funkciu ako latinčina. Od funkcie latinčiny sa však odlišovala tým, že pre svoju blízkosť k slovenčine sa*

chápala ako kultúrna podoba domáceho jazyka.

V latinčine koncipovaný a štylizovaný Memorialis sa z tohto uhorsko-slovenského a slovensko-turčianskeho historického pohybu, zo skúmania rečovej slovacity, osobitne slovacity Turca a jeho jazykového miliea, evidentne nedá vyčleniť a charakterizovať ako čisto uhorský alebo „neslovenský“. Nemôže byť analyzovaný a posudzovaný bez najširších politických, hospodárskych a náboženských súvislostí uhorských i slovenských, a nemožno ho vykladať ani bez mravného rozmeru a kontextu tak uhorských, ako aj slovenských dejín.

Práve mravný kontext Memorialis-u Turčianskej stolice považujeme z viacerých dôvodov za neobyčajne dôležitý. Zrod tohto turčianskeho dokumentu vnímame ako prejav zodpovednosti vedúcich osobností vtedajšej Turčianskej stolice za stav a budúcnosť krajiny, a v tomto zmysle za seriózne, politicky, ako aj mravne motivovaný humanitárny a sociálny hlas doby. Napriek tomu na prednesenie Memorialis-u František II. Rákoci a jeho okolie reagovali ako na sprisahanecký, a v konečnom dôsledku zločinný dokument, žiadosťami o mierové rokovanie namierený proti rákociovským plánom na detronizáciu Habsburgovcov a ustanovenie vlády magnátov v Uhorsku. S Melchiorom – Melicharom Rakovským a Krištofom Okoličánim sa zaobchádzalo ako so zločincami. Onódsky snem nad mŕtvym telom zavraždeného Melchiora – Melichara Rakovského pohanil symboly „sprisahaneckej“ Turčianskej stolice a onódsky súd odsúdil ťažko zraneného Krištofa Okoličániho na smrť. Turčianska stolica bola z radov uhorských stolíc vyškrtnutá „na večné časy“, v dôsledku toho bola ako správny celok do porážky povstania paralyzovaná a jej vedúci predstavitelia boli exemplárne potrestaní väzením. Podľa mienky viacerých historikov, napríklad Jozefa Kočiša, však vonkoncom nešlo justičný prečin či zločin, respektíve ... *o sprisahanie, ale skôr „o iniciatívu za zrušenie bremien a skončenie bojov“ s cieľom dostať sa takto z beznádejnej situácie. Tým, že oboznámili snem so skutočným stavom stolice, nemohli ohroziť záujmy konfederácie. Napokon na sneme bola dosť silná opozícia stolíc a odzneli viaceré pripomienky šľachty proti daniam, personálnej insurekcii, proti excesom a výrznostiam vojsk a ich veliteľov, o drahote a nedostatku soli, železa a iných tovarov – o čom vlastne hovorili Turčania a pred nimi na kongregácii Trenčianskej stolice v Beluši.* Podobne hodnotí onódske udalosti a ich mravný rozmer celý rad slovenských i maďarských historikov.

Turčianska iniciatíva napriek katastrofe, do ktorej sa dostala Turčianska stolica, mala v konečnom dôsledku obrovský význam pre generálny integračný proces, ktorý sa zavŕšil v pojme „Slovensko“: Obežník Turčianskej župy sa spolu s Memorialis-om pokúsil o vytvorenie koordinovanej platformy tých slovenských stolíc, v ktorých – podľa Rákociho spomienok – mali väčšinu luteráni. F. V. Sasinek, ktorý Rákociho spomienky vo výťahu uverejnil, zaznamenal, okrem iného, i tieto Rákociho slová: *Všetky tie župy, ktoré dostali podobné listy – či už Obežník, alebo Memorialis, spomína Rákoci – poslali jich ku mne, zčiasťky neotvorené, zčiasťky otvorené, s tým ujišťovaním, že ony ani nevedia si vyobraziť docielenie vyliečenia tých nehôd (pod ktorými rozumel krízové prejavy povstania) jinakším spôsobom, leda vo spoločnom zhromaždení stavov. Všetke takéto listy obdržal som niekoľko dňami pred onodským snemom: predozval som si teda, že na zodpovednosť tiahat' budem turčanskú župu, ponevác' všetko smluvné (szövetséges) zemanstvo pod svojimi zástavami dostaviť sa malo k tomuto snemu.* Stolice teda predpokladali rokovanie. V žiadnom prípade nepredpokladali súd a masaker. – To iba František Rákoci II. a jeho najhorlivejší prívrženci vo vedení povstania sa zreteľne pripravovali na sankcie: *predozval som si teda, hovorí v spomienkach Rákoci neobyčajne zreteľne, že na zodpovednosť tiahat' budem turčanskú župu.*

Július Vanovič obzvlášť dôrazne upozorňuje na mravnosť slobodne prejavenej vôle turčianskych vyslancov a na stratu mravného kreditu povstania Františka II. Rákociho: *Turčania v Onóde nielen ako zemani, aj ako vyslanci boli osoby slobodné: „libera vota habentes“ – a zločin na nich spáchaný tým väčšmi „rozvíril verejnú slobodnú mienku nielen doma, ale i v celej Európe“, tak Gašparíková; a iba „neskoro sa svet uspokojil po tomto krutom skutku“, tak zasa Ottlyk. „To je tá sloboda“ – pridáva kronikár Katona – „v ktorej neslobodno trpieť slobodného slova!“ Maličký Turiec dal teda o sebe vedieť veľkej Európe, tragicky, ale jedinečne urobil zo svojej otázky záležitosť celoeurópskeho svedomia: dal vlastne príklad na to, čo by mali Slováci robiť po všetky svoje časy! A zasadil medzník v Rákociho kariére: Od Onódu – hoci v ňom po krvavom kúpeli snem hoduje a poslušne odhlasuje detronizáciu Habsburgov – povstanie mravné dôvody stráca a vnútorná súdržnosť konfederácie sa rozleptá: po zločine nastupuje trest! Už o rok 23. augusta 1708, v pamätnej bitke pri Trenčíne generál Heister poráža Rákociho a o tri roky v Satmári podpisuje sa kapitulácia a mier. Toľko Vanovič o etike a treste v onódskych udalostiach. A jeho dôsledky? Nasledovalo vojenské obsadenie stolíc na území Slovenska cisárskym vojskom. Ťaženie cisárskeho generála Sigberta von Heistera, ktorý robil „poriadky“ v každom meste, do ktorého „vstúpil“, prinieslo celý rad nových neprávostí. Boli to exemplárne súdy proti prívržencom povstania: v Banskej Bystrici bol napríklad na smrť odsúdený, neskôr omilostený Matej Bel. Na celom Slovensku nastalo nové prehĺbenie náboženskej neslobody: v Turčianskom Svätom Martine sa na základe Heisterovho rozkazu uskutočnilo 22. januára 1710 stoličné zhromaždenie, ktoré prijalo nariadenie o bezpodmienečnom odovzdaní všetkých evanjelických – s výnimkou artikulárnych – kostolov a fár predstaviteľom katolíckej cirkvi. V dôsledku toho v Martine napríklad prestal existovať evanjelický zbor a mesto musel opustiť rešpektovaný evanjelický farár Eliáš Telkonius. Heisterovo obsadzovanie vtedajších slovenských stolíc prinieslo celý rad ďalších negatívnych dôsledkov pre život vtedajšieho Slovenska. V tomto kontexte sa do istej miery predsa len uskutočnila čiastočná rehabilitácia Turčianskej stolice. Jej postavenie v stoličnej správe Uhorska bolo revitalizované a na pripomínanie symboliky krvavých onódskych udalostí získala zvláštnu výsadu: zasadací stôl predsedníctva Turčianskej stolice v jej turčiansko-sväto-martinskom sídle, v stoličnom dome, mohol byť – ako prejav úcty onódskym martýrom – prestretý červeným súknom, na rozdiel od súkna zeleného, na aké mali právo ostatné stolice. Martýri Melchior – Melichar Rakovský, a ani ďalší odsúdení a väznení Turčania neboli právne rehabilitovaní, ako na to v predvečer 300. výročia onódskych udalostí v Slovenských národných novinách upozornil historik Ladislav Tajták, a nestali sa ani všeobecne známymi zavraždení reprezentanti Turčianskej stolice, ktorí sa vytvorením, šírením a podaním pamätného spisu Memorialis nedopustili žiadneho zločinu. Ani politického, ani právneho. Ich mravný čin bol prejavom slobodnej vôle, postojom, ktorý sa usiloval o slobodu a slobody, právo a spravodlivosť. V neposlednom rade o pokoj zbraní a politicko-právne rokovanie. Preto ho považujeme za dôstojný, politicky, sociálne a humanitárne vyslovený, s okolitými stolicami na princípoch kultúry – v záujme ich bytia a dobieh konzultovaný hlas, ktorý bol v súlade so svedomím doby, so stavom krajiny, s potrebami zbedačených obyvateľov a neposlednom rade i z právneho aspektu legitímny: neprekročil žiadny v tom čase platný zákon, ani predpis. Práve naopak: pamätný turčiansky spis Memorialis, ktorý pre Slovákov a slovenské historické vedomie objavuje naša medzinárodná konferencia, je žiaduce pripomínať. Potrebné je zdôrazňovať ho ako historicky neobyčajne významný dokument Turca, Slovenska a Slovákov, ako prejav prezieravej koncepcie Turčianskej stolice, vytvorený v súlade s mienkou ostatných v povstaní Františka II. Rákociho zapojených stolíc.*

A v neposlednom rade ho zdôvodnene charakterizovať ako jeden z historicky prvých evidentne nielen uhorských, ale vyslovene slovenských politických dokumentov, v ktorom možno podľa mienky niektorých autorov (A. Gašparíková, J. Vanovič) nachádzať korene politickej a sociálnej identity budúceho Slovenska v opozícii voči Uhorsku.

Tieto závery nás priviedli k presvedčeniu, že naša medzinárodná konferencia, konaná pri 300. výročí úmrtia Melchiora – Melichara Rakovského a Krištofa Okoličániho, bude akceptovať myšlienku bronzového pamätníka, ktorý bude v jubilejnom roku 2007 ako prejav hlbokkej úcty – nepochybne oprávnené – inštalovaný na historickej budov stoličného domu v Martine. Neprávom pohanený erb staroslávnej Turčianskej stolice bude „domácim i pútnikom“ pripomínať dávny Memorialis a jeho hrdinov rehabilitovať oprávneným nápisom:

Statoční vyslanci slávnej Turčianskej stolice

**Melchior Rakovský z Rakova
zástupca podžupana**

a

**Krištof Okoličáni zo Slovenského Pravna
podžupan**

zahynuli 6. a 9. júna 1707 ako martýri
na Onódskom sneme
kde pred

**Františkom II. Rákocim
obhajovali**

**Memorialis
pamätný spis slovenských stolíc**

so žiadosťou o mier pre spustošenú krajinu
a sociálne úľavy pre zbedačený ľud

Na pamiatku turčianskych hrdinov
a ďalších v Onóde odsúdených Turčanov
mesto Martin
jún 2007

II. SLOVENSKÉ MEMORANDUM Z ROKU 1849 ALEBO SAMOSTATNÉ „SLOVENSKÉ KNIEŽATSTVO ALEBO VOJVODSTVO“

Stoličný dom v Turčianskom Svätom Martine sa popri málo známom – ba až neznámom, a predsa mimoriadne významnom pamätnom spise Turčianskej stolice z roku 1707 – s ktorým vyjadrili súhlas mnohé slovenské župy, ako genius loci prejavil aj ďalším významným slovenským memorandom, ktoré bolo postupne formulované na troch veľkých zhromaždeniach, konaných v januári a v marci roku 1849 na turčiansko-sväto-martinskom rínku – pred stoličným domom, a v ktorom – opäť v zastúpení

slovenských stolíc, tentoraz Turčianskej, Liptovskej, Oravskej, Nitrianskej, Zvolenskej a Trenčianskej – neobyčajne dôrazne vyslovil vôľu Slovákov vyčleniť Slovensko z vtedajšieho Uhorska ako samostatnú krajinu rakúskej koruny s cieľom uviesť do života ústavné a národné zriadenie Slovenska a „upevniť ho na všetky budúce časy“. Aj toto martinské memorandum, ktoré, ako napísal Andrej Sládkovič, exekvovalo dobre známe liptovsko-sväto-mikulášske Žiadosti národa slovenského, vyhlásené v Ondrašovej 10. mája 1848, je, podobne ako Memorialis z roku 1707, pomerne málo známe – ba až neznáme, a to aj napriek tomu, že doslova „predoslalo“ dobropestné martinské Memorandum národa slovenského zo 6. a 7. júna 1861. Viaceré spisy, ktoré boli napísané s cieľom predstaviť a v dejinách slovenského národného hnutia ukotviť slávne martinské memorandové zhromaždenie z roku 1861, sa – ani len slovom – nezmieňujú o memorandových zástupoch, ktoré sa stretli na troch búrlivých zhromaždeniach – v januári a v marci 1849 – a vo vypätej atmosfére Slovenského povstania prejavili vôľu energicky vyriešiť štátoprávne postavenie Slovenska jeho politickým a verejno-správnym oddelením od Uhorska.

Bolo náhodné, ak sa porady, ktoré viedli k formuláciám marcového Slovenského memoranda z roku 1849, uskutočnili v priestoroch martinského Stoličného domu, respektíve na martinskom rínku – na dnešnom Námestí SNP – pred tímže stoličným domom? Aj túto otázku si kládli viacerí kompetentní historici Martina. Medzi nimi sa mi žiada opäť menovať – pars pro toto – Júliusa Vanoviča, ktorý prenikavo predstavil historickú niť duchovnej kontinuity slovenského života, spätú so „starým“ či „historickým“ Martinom. V Knihe o starom Martine – krok za krokom – doslova „vystavil“ myšlienky a činy, ktoré Slovákov napokon priviedli k prejavu slovenských predstáv o Slovensku a vôle „uviesť ich do života“.

Vanovič korene historického pohybu Slovákov za vlastnou identitou a samostatnosťou vidí aj v turčianskych martýriách, nepochybne i v „onódskych udalostiach“. Hrdinovia z presvedčenia, a takými boli vierovyznavačskí, napríklad martinský evanjelický učiteľ Michal Pavlovič, i onódski martýri, formulujú postoje, pozície, vytyčujú cesty k identite a slobode. Vanovič podčiarkuje: martýrium sa nedá zabudnúť. V spoločnosti sa ukotví a trvalo pôsobí, vytvára vzory správania: *Nijaká obeť nie je márna; buďte si istí, že povest' takého príkladu v takom malom meste nezaniká: nestráca sa v súvislom, živom a trvácom čase! V kolektívnej pamäti takéhoto malého a súrodého kolektívu, ako je Svätý Martin. Takej obeti sa ľudia poklonia, a tí, ktorí s ňou nesúhlasia sa jej dozaista nesmejú. Je to predsa úžasné, je to nevýslovné a je to nazabudnuteľné; trvať na tom, o čom som presvedčený, k čomu som prišiel celým svojím myslením a doterajším životom; bez zisku a hmotného úžitku, ba aj za cenu, že stratím povolanie, domov a majetok, že ma strčia do väzenia a vyženú z vlasti: som pre nich otrok, povedzme, na galejach, ale v duši zostávam sám sebou, pretože totožný so sebou: zostávam slobodný, nezávislý ako kráľ.*

Súhlasíme s Vanovičom, ak aj v tejto súvislosti upozorňuje na kontinuum – galejný martýr Michal Pavlovič sa mu vynára v martýrovi Slovenského povstania 1848-49, Jurajovi Langsfeldovi: práve tak, ako Jánovi Čaplovičovi galejnícke – *zahraničné obranné a žalobné spisy* – citujeme z knihy jeho esejí *O štúdiu staršej literatúry slovenskej* (1953) – *boli predzvesťou i príkladom neskorších slovenských národných obrán a žalôb, keď nacionálny šovinizmus vystriedal konfesijnú nevraživosť a keď najmä proti zúriacej maďarizácii najmä štúrovci siahali aj po tejto zbrani. Ak budeme práve takto – ako na zjavné kontinuum – nazerať na opätovný martinský a turčiansky myšlienkový, spolkový, národný a kultúrny, inclusive literárny i dramaticko-divadelný „pohyb“ potom, ako Ondrej Plachý, posttolerančný martinský evanjelický farár a turčiansky senior začal v Martine redigovať – a v Banskej Bystrici*

tlačiť – Staré noviny literárneho umenia, a prostredníctvom nich koordinovať činnosť Societas erudita, ktorú historik Pavel Valaský označil ako Slovenskú (slovanskú) spoločnosť – Societas slavica. Vzdelané Slovensko na signály Societas erudita slavica reagovalo čoraz aktívnejším „spoločovaním“. V spolkovitosti, ktorá s národným obrodzovaním vstúpila do slovenských dejín, sa zrodil, začal komunikovať bernolákovský slovenský jazyk. Na integračnej slovenskej scéne sa zjavili a účinkovali Slovenské učené tovarišstvo v Trnave s pobočnými stánkami v mnohých slovenských mestách, Slovanský ústav v Bratislave, Učená spoločnosť banského okolia v Banskej Štiavnici, etc. Na tieto historické zjavy a prejavy slovenského národného života nadväzovalo mohutné vzopätie slovenského pohybu v 1. polovici 19. storočia, ktoré vyvrcholilo dôležitým – historicky nezastupiteľným – procesom slovenského národnopolitického pohybu: „vzkriesením“ a kodifikáciou spisovnej slovenčiny na báze stredoslovenských nárečí a jej všeobecnou akceptáciou na čachtickej tatrínskej sednici. V procese kodifikácie spisovnej slovenčiny sa vysoko vyzdvihuje jej „vzkriesenie“ datované 14. februárom 1843 v Bratislave. Oprávnené. Prehliada sa však a málo zdôrazňuje dôležitý turčiansko-martinský predpoklad „vzkriesenia“ slovenčiny, a to petícia Turčanov – zemanov a stoličných úradníkov, ktorú v novembri roku 1842 zorganizoval turčiansky zeman Juraj Košut – z Košút pri Martine (dnes súčasť Martina) – na podporu vydávania Štúrových Slovenských národných novín. Stoštyridsaťosem podpisov – tak sa ich počet podľa údajov vo Francisciho listoch v staršej literatúre traduje: to je zreteľne vyjadrená vôľa. Nebolo ich teda iba desať, alebo iba dvadsať, ale v skutočnosti bolo ich viac ako uvádzal Francisci, po ňom Milan Hodža a ďalší. Mária Vyvíjalová, ktorá publikovala latinské texty dvoch turčianskych „košutovských“ petícií, ich napočítala stopäťdesiatdva. Pri prvej z petícií (Košut v novembri 1842) bolo sto podporných podpisov, pri druhej (Pavol Jesenský na Štedrý deň 1842) ich bolo päťdesiatdva: celkom stopäťdesiatdva podpisov Turčanov.

Viacerí historici sa zhodujú na tom, že košutovské petície zaslané Ľudovítovi Štúrovi koncom roka 1842 vo dvoch vlnách boli jednoducho výnimočným postojom a mimoriadnym povzbudením pre štúrovcov v ich odhodlaní vydať sa na cestu za slovenčinou a za novinami: aj keď sú známe o niečo staršie petície nitrianske a oravské – rozsahom ich predsa prekonáva doslova masová turčianska podpora pripravovaným Slovenským národným novinám, ktoré sa mali stať hlásnikom slovenského života v slovenskom jazyku. Nepochybne Juraj – Ďurko, Ďorď Košut so svojím podporným postojom – obrazne povedané – stál s úzkym kruhom Štúrových najbližších, keď sa 14. februára 1843 („medzi 3 a 5 po poludní“) rozhodli „vzkriesiť“ slovenčinu: *Ludevít novini bud'e v tej reči tou dobropisemnosťou vidavat, jako teraz píšem* – tak píše Ján Francisci 21. 2. 1843 – *tak to chce mať celuo Slovensko i slovom i skutečnosťou, tak sa muože úfať odberateľov, tak muože očekávať viplneňeňie a do života preňeseňie svojich zámerou. Turčanských 148 zemanských podpisou tak chce mať, tak chce mať oravskuo katolícko kňazstvo, tak chcú mať všecí...* A Košut stál pri Štúrovi verne i počas nadväzného vypätého úradného konania okolo Slovenských národných novín. Janko Francisci 15. septembra 1843 Augustovi Horislavovi Škultétymu písal ďalší z pozoruhodných listov – reportáží, v ktorom zaznamenal – ďalšiu (v poradí tretiu známou, respektíve doloženú) turčiansku petíciu v doslova masívnom počte 617 podporných podpisov. Doklady o povahe a zameraní tejto nateraz neznámej petície publikovala Mária Vyvíjalová, ktorá z najhodnovernejšieho prameňa – listu Juraja Košuta Pavlovi Jozefimu z 28. 1. 1844 publikovala pasáž, podľa ktorej petíciu podpísalo 675 Turčanov: boli to príslušníci duchovného stavu oboch konfesí, ako aj reprezentanti svetského stavu na čele s podžupanom Turčianskej stolice Imrichom Lehotským. V petícii turčianskych zemanov, opäť organizovanej Jurajom Košutom,

ktorú priložil Ján Čaplovič vo Viedni v júli – auguste 1843 k svojmu rekurzu vo veci Slovenských národných novín, by sa mali údajne nachádzať aj podpisy osobností Trenčianskej župy. To by svedčilo o tom, že Turiec v snahách spájať slovenské stolice do zápasov o slovenské veci mal predsa len aj v tomto období isté úspechy: známe je že Juraj Košut burcoval do petičnej aktivity i Liptovskú stolicu, menovite Gabriela Plathyho. Vie sa, že petícia zdarne prebiehala, ale jej výsledok nie je nateraz známy. Štúrovci Jurajovi – Ďurkovi Košutovi za petičné iniciatívy, ktoré presahovali hranice Turca a vtedajšie Slovensko povzbudzovali k integračnému mysleniu a konaniu, vyjadrili hlbokú vd'ačnosť. Miloslav Jozef Hurban práve turčianskemu Košutovi dedikoval slovenskú Nitru, vôbec prvú v štúrovskej slovenčine vydanú tlač. Na Nový rok 1844, práve v čase, v ktorom vytryskla hymnická Ponad Tatrou blýska, Košuta pozdravil Janko Matúška – a s Matúškom – v čase štúrovskeho zdvihu „košutovské“ verše rozochvelo i básnické srdce Janka Kráľa. K nim sa pridali o dva roky v v suplikačnej „púti po otčine“ i Pavol Dobšinský. Keď hľadel na Turiec sponad Záturčia na turčianske Považie... *v tej večernej hodine ľahkou nad okolitými vieskami ležiacou hmlou zakryté videlo sťa zjavenie, tajná krajina, v ktorej sa zdvíhajú sily k povstaniu veľkému, aby zlomili ťažké putá zlého sveta. Taký obraz, ako tento bol, musí naplniť dušu šuhaja myslou predtušiacou veci, aké sa zjaviť majú – aspoň ja v duši mojej to tak mám. Čas ma lebo zahanbí, lebo vyvedie na svetlo to, čo je v hĺbinách mojich zapísané ako slovo presvedčenosti, z tajných ciest múdrosti Božej zdvihnuté.* Turiec a Martin sa podobnými postojmi, aké vo veciach slovenských zaujal Juraj – Ďurko Košut, ktoré smerovali „k povstaniu veľkému“ vyznačili pred povstaleckými rokmi meruôsmym a merudeviatym viackrát. Literatúra o starom Martine ich prezentuje prostredníctvom mnohých historických kapitol. Obzvlášť inštruktívne o nich rozpráva citovaná Vanovičova Kniha o starom Martine. Pripomína mi v dejinách Martina hlboko vyoranú brázdú a v turčianskej dejinami zaviatej zemi objavené dôstojné, v niektorých prípadoch síce „priúctivé“ postoje a prejavy voči vysokým miestam doby a krajiny, no popri nich najmä pevné, statočné, priame a sebavedomé postoje a túžby národného bytia Slovenska a Slovákov. Takým je nepochybne – podľa Vanoviča – aj „priúctivý“, no predsa dôležitý, spontánne napísaný, z hľadiska našej témy však kľúčový príspevok Imricha Lehockého, podžupana Turčianskej stolice, ktorý 1. mája 1848 – desať dní pred Žiadosťami národa slovenského, vyhlásenými v Ondrašovej pri Liptovskom Svätom Mikuláši – v zastúpení Turčianskej stolice uhorskému ministrovi vnútra píše:

Urodzený pán minister!

Udržiavajúc želaný poriadok a mier v tejto župe s pokorou odvažujem sa uviesť istú záležitosť, považujúc to za svoju úradnú povinnosť. Po tom, čo sa dalo ľudu na známosť, že sa mu pri vybavovaní úradných záležitostí povoľuje výlučne maďarského jazyka, nielen ľud, ale aj mnohí zo šľachtického stavu súc maďarského jazyka neznalí, otvorene sa predom mnou vyjadrili, že ak sloboda, ktorú užíva ľud celej krajiny, im nemá byť dopriata, to jest nemá im byť dovolená sloboda prejavu v ich materinskom jazyku – okrem ktorého iný neovládajú – budú aj oni robiť prekážky tým, ktorí hovoria po maďarsky. Keďže na zhromaždení 1. mája tohto roku vyvolala táto správa medzi mnohými zúčastnenými veľký rozruch, oprávnene a dopredu sa obávajúc ich nepriateľského postoja a chtiac predísť tomu, aby táto správa bola podnetom k nepriateľstvu, snažil som zhrnúť ich požiadavky nasledovne: Aby bolo dovolené tým, ktorí maďarčinu neovládajú, vyjadrovať sa v ich materinskom jazyku, a s o to väčšou úctou sa opovažujem prosiť, aby sa tak stalo, lebo u nás tým jazykom hovoria mnohí duchovní, ako i starší členovia zborov v župe, zúčastňujúci sa na stoličných poradách.

A keďže sa ten jazyk ponechal doteraz na základe municipálneho rozhodnutia aj úradníkom pri ich rokovaniach, prosím, aby bol naďalej ponechaný a aby sa každá záležitosť dala vybaviť v tomto jazyku.

Imrich Lehocký, podžupan Turčianskej stolice

List, ktorý citujeme podľa Vanovičovej Knihy o starom Martine, na prvý pohľad dokladá dve – pre historickú charakteristiku Martina a Turca – mimoriadne dôležité okolnosti. Predovšetkým zdôrazňuje, že až do polovice 19. storočia, napriek čoraz silnejšiemu presadzovaniu maďarčiny v administratívnom jazyku slovenských stolíc, predsa len – na základe *municipálneho rozhodnutia* – používali turčianski úradníci pri ich rokovaniach – domáci slovenský jazyk. Po druhé: oznamuje pomerne slabú úroveň znalosti maďarčiny v Turci. Po tretie: dáva jasne na vedomie protestný postoj turčianskeho obyvateľstva, a to tak šľachticov, ako aj duchovných, v neposlednom rade ľudu, voči administratívnej či úradne výlučnej maďarčine: *budú aj oni robiť* – zdôrazňuje Imrich Lehocký – *prekážky tým, ktorí hovoria po maďarsky*. Citovaný výrok navidomoči vyjadruje nielen protest, ale naznačuje možné konflikty, ktoré prinesie generálne uplatňovanie maďarského jazyka v uhorskej administratíve. Lehockého list – list podžupana Turčianskej stolice – považujeme za mimoriadne dôležitý pre našu tému. V otázke pomeru slovenčiny a administratívnej maďarčiny je však dôležitejším ďalší turčiansky list, koncipovaný „niekoľkými členmi stoličného výboru“ Turčianskej stolice na zasadnutí tohože výboru v martinskom stoličnom dome, ktoré sa konalo 27. mája 1848:

Predsedovi Maďarského Ministerstva!

Niekoľko členov stoličného výboru, ktorým bola udelená dôvera, že ich zvolili do tohto úradu, odvažuje sa s tým najlepším úmyslom vysloviť svoju mienku nv nasledovnej zarmucujúcej záležitosti: Tí členovia výboru, ktorí neovládajú maďarčinu, sú v dôsledku zákona vylúčení zo zasadnutí a nemôžu zadosťučiniť dôvere, ktorá im bola udelená, tým, že ich zvolili do funkcie. A keďže človek môže splniť svoje poslanie jedine vtedy, ak môže slobodne konať, prosíme Ministerstvo, aby ráčilo na najbližšom zemskom sneme podať návrh na zmenu zákona, podľa ktorého by mohli – popri zachovaní maďarčiny ako reči diplomatickej – tí, čo ju neovládajú, vyjadriť svoje názory na verejných zasadnutiach po slovensky. Napomohlo by sa tým blahu a upevneniu vlasti.

Napísané 27. mája 1848 vo Svätom Martine na zasadnutí stoličného výboru.

Citovaný list, ktorý sa dožadoval zmeny zákona o výlučnom používaní maďarčiny – v prospech slovenčiny, by sa dal a mal charakterizovať ako žiadosť – proklamácia časti stoličného výboru Turčianskej stolice, ktorý by bolo potrebné v dejinách Slovenska mimoriadne oceňovať. Július Vanovič v tejto súvislosti pripomína a zdôrazňuje: *Nuž takého kolektívneho činu nebola v tom čase schopná nijaká hornouhorská stolica... Len v Turci sa slovacita prejavila aj v stoličnej rade*. Vanovičova poznámka je nepochybne nielen „hrdá“, ale je najmä vecná. Založená je na dôležitom poznatku: Liptovské, Nitrianske, Oravské, ba ani celoslovenské Žiadosti národa slovenského nepodporila ani jedna z tých stolíc, na území ktorej boli koncipované. No Turčianska stolica samotná „žiadosť“, čo len jazykovú, dôrazne vyslovila. Ba v liste Imricha Lehockého sa dokonca predpokladá vo veciach pomeru maďarčiny – slovenčiny, národnostný či národný konflikt: *...otvorene sa predou mnou vyjadrili – píše Lehocký – že ak sloboda, ktorú*

užívajú ľud celej krajiny, im nemá byť dopriata, to jest nemá im byť dovolená sloboda prejavu v ich materinskom jazyku – okrem ktorého iný neovládajú – budú aj oni robiť prekážky tým, ktorí hovoria po maďarsky. Výrok Imricha Lehockého sa dá chápať ako vnímavý voči rodiacim sa povstaleckým náladám v Turci. Doslova „predosiela“ budúce rozhodovanie turčianskeho obyvateľstva v otázke slobôd, osobitne slobôd národného života Slovákov a Slovenska: reč je pritom základná kvalita a prioritné kritérium slobody. Ale ide aj o občianske práva: neslobodné poddanstvo je predsa zrušené, a žiada sa raz navždy skončiť s poddanskými poriadkami. Martin to bude manifestovať o niekoľko dní potom, ako sa podžupan Imrich Lehocký citovaným listom dožadoval práva verejnosti pre domáci jazyk – slovenčinu: 10. mája 1848, v tom istom dni a v tom istom čase, keď sa v Ondrašovej vyhlasovali Žiadosti národa slovenského, v Turčianskom Svätom Martine sa na rínku pred stoličným domom zišiel ľud a dôrazne odmietol žiadosť turčianskeho panstva, aby napriek zrušeniu poddanských povinností „ešte raz obrobil“ panské polia. Bol to mohutný protest – hlasná a hrozivá „ľarma“: Vanovič sa oprávnene, „vidiac a počujúc“ na pozadí „svätomartinskej ľarmy“ pasívnu, mlkvu a prázdnu Ondrašovú, ktorá mala počúvať a mala podporiť, no rozpačito prijala neprijala Žiadosti, pýta: *...Nemali sa mikulášske Žiadosti národa slovenského vyhlásiť na rínku v Martine? Slová by padali ako zrná do ochotnej a skyprenej pôdy: Hurbanov a Štúrov sen o dave pred stoličným domom* – bol by býval práve v Martine – *naplnený*. No Turčania stoja i za mikulášsko-ondrašovskými Žiadosťami: dva vozy odhodlaných mužov na čele so sučianskym evanjelickým farárom, budúcim seniorom, Ondrejom Hodžom, bratom Michala Miloslava, reprezentujú v tom istom čase v Liptove Turiec: sú splnomocneným turčianskym vyslanstvom v Liptovskom Svätom Mikuláši. A hneď po návrate z Mikuláša odznie mohutná reč Ondreja Hodžu na sučianskom rínku a kázeň v sučianskom chráme. Rovnako ako evanjelik Ondrej Hodža i turčiansky katolícky kňaz Juraj Bartoš, podľa Vanoviča ešte radikálnejšie ako Ondrej Hodža, podporujú verejne všetko, čo súvisí so Žiadosťami: Žiadosti, napriek zatykaču na Štúra, Hurbana a Hodžu, ktorí unikli väzeniu, sú v Turci riadne vyhlásené a rozhlásené. Dôsledky sú „zatykačové“: postupne, aj keď zdanlivo pozvoľne, predsa prišli očakávané represie a zatýkanie. Ondrej Hodža, brat Michala Miloslava, je jedným z prvých slovenských väzňov, zatknutých v dôsledku slovenských liptovsko-sväto-mikulášskych Žiadostí meruôsmeho roka. Ale politický pohyb, a preto i nové zatýkanie v Turci pokračovalo i v ďalších mesiacoch. Nečudo, v srdciach Turčanov bil hurbanovský „zvon slobody“. Na turčianskych farách a v turčianskych meštianskych domoch chystalí vstup Turca do Slovenského povstania. No zatýkanie, ktoré prišlo, mnohé prekazilo. Mnohí z agilných Turčanov, medzi nimi dobre známy evanjelický, budúci odvážny memorandovský farár z roku 1861, Jozef Horváth, boli uväznení a viacerí z nich (Jozef Horváth počas transportu utiekol) sa ocitli, rovnako ako Ondrej Hodža, v banskobystričskom väzení. Až nový rok 1849 priniesol nové príležitosti a možnosti pre turčiansku agilitu. Martin a Turiec v januári 1849 v Slovenskom povstaní všetko „dohnali“ a postavili sa na čelo slovenského pohybu. Príchod Hurbana a Štúra na čele dobrovoľníckeho zboru rozhorlil v Turci zhromaždenia – celý rad hlasných, plamenných, ľudom naplnených zhromaždení – medzi nimi tri najvýznamnejšie v stoličnom dome a pred budovou stoličného domu. Turčiansky Svätý Martin a Turiec, ako píše Andrej Braxatoris Sládkovič, práve na týchto zhromaždeniach exekvoval mikulášske Žiadosti národa slovenského. Nanovo pozdvihol a vysoko vztýčil slovenský memoriálový hlas zjavným a mohutným – vrelými hlasmi prijatým – novým „Slovenským memorandom“ – „Žiadosťami a prosbami“ omnoho radikálnejšími a jednoznačnejšími, sebavedomejšími než všetky predchádzajúce, ba i viaceré budúce. Žiadosti a prosby boli v Turčianskom Svätom Martine vyslovené prostredníctvom troch mohutných zhromaždení v januári –

13. a 29. a v marci – 10.; prvé dve z nich sa uskutočnili za účasti Slovenského dobrovoľníckeho zboru a jeho najvýznamnejších predstaviteľov Jozefa Miloslava Hurbana a Ľudovíta Štúra. Priestormi, v ktorých sa koná naša medzinárodná konferencia, hrmel 13. januára 1849 Hurbanov hlas a ohlasom mu bol hromový súhlas deväťsto, ako hovoria pramene, v martinskom stoličnom dome – v tiesňave domu – zhromaždených Turčanov.

Zhromaždenia doslova vreli túžbou za osamostatnením Slovenska. Volali, žiadali: Slovensko! Zem slovenská! Slovensko! Žiadame ústavné a národné zriadenie Slovenska!

Medzi budúcimi ústavnými formami Slovenska, ktoré tri martinské zhromaždenia dôrazne požadovali, vynorili sa menovite „kniežatstvo alebo „vojvodstvo“, a to tak v prvom, ako aj v druhom prípade predznamenávalo – vlastnou slovenskou „právomocnosťou“ – dnes by sme povedali na zásadách „zvrchovanosti“ budovanú a riadenú krajinu: niet pochyb o tom, že „Žiadosti a prosby“ – „Slovenské memorandum“ z roku 1849 bolo historicky prvým slovenským dokumentom, ktorý požadoval vyčlenenie Slovenska z uhorských hraníc, rovnoprávnosť s ostatnými národmi rakúskej monarchie a ustanovenie vlastného „právomocného“, rozumejme štátneho slovenského útvaru. Turčania vedno so slovenskými dobrovoľníkmi a so súhlasom stolíc Turčianskej, Liptovskej, Oravskej, Nitrianskej, Zvolenskej a Trenčianskej vyslovili dodnes – rovnako ako Memorialis – dejinami Slovákov nedocenenú slovenskú žiadosť, ktorú slovenská reprezentácia odovzdala 20. marca 1849 v Olomouci cisárovi Františkovi Jozefovi I. Dvadsaťšesť členné vyslanstvo na čele s Jozefom Kozáčkom pred cisárom slávnostne v mene Slovákov prehlásilo:

Žiadame,

1. Aby národ slovenský, temer tri milióny ľudstva počítajúci, ako taký v určených krajinách medziach uznaný bol. Týmto činom domáhame sa kraja toho, na ktorom od nepamäti obydlení sme, v ktorom reč naša vlastná, domáca a v živote i v obcovaní povšednom výhradne užívaná je, – ktorý niekedy kolískou bol historickou zjavenia nášho – a ktorý od pradávnej doby, a trebárs aj s inými okresmi v jeden politický celok spojený, nikdy neprestal menovať sa „zemou slovenskou“ alebo „Slovenskom“.
2. Aby teda národu nášmu rovnoprávnosť so všetkými inými národmi rakúskej monarchie povolená a bezpečnosť proti navráteniu sa nadvlády národa maďarského poistená bola.
3. Aby národu nášmu v zmysle § 71. Ústavy od 9. marca r. t. inštitúcie milostivo udelené boli také, ktoré by Slovensko nielen pevným zväzkom s ostatnými krajinami ríše rakúskej spojili, ale i zvláštny jeho národný ráz v úcte zachovávali, a tak okolné každoročné národné snemy a osobitnú správu v sebe obsahovali. Nasledovne
4. nevyhnutne potrebné, aby maďarská, bohužiaľ, poznovu do úradov uvedená reč, z verejnosti slovenskej bez odkladov odstránená bola, a zároveň, aby s tou istou prísnosťou z úradov poprepúšťaní boli ľudia, ktorí do služby štátnej vkradli sa vzdor tomu, že len ešte nedávno ako známi a zjavní nepriatelia Jeho Veličenstva a verného národa slovenského dokázali sa.
5. Aby sa utvorila najvyššia krajiná právomocnosť, ktorá by podriadená ústrednej dŕžavnej vláde viedenskej, ústavné a národné zriadenie Slovenska do života uviedla a na všetky budúce časy upevnila. Len takým spôsobom môže veličenské cisárske slovo o rovnoprávnosti všetkých národov u nás stať sa pravdou, len tak môže národ náš nadvlády večitých utlačovateľov svojich zbavený byť.

Tento jasne vyslovený, statočný a odvážny dokument výnimočnej historickej – národnej, politickej, kultúrnej a mravnej hodnoty – tieto turčiansko-sväto-martinské slovenské Žiadosti a prosby – Slovenské memorandum z roku 1849 – ako ho pracovne v tejto stati označujeme, nie je v slovenskej verejnosti dostatočne známe. Turčiansky Svätý Martin – nehovoriac o novom Martine – a s nimi i celé Slovensko naň takrečeno hriechne pozabudli a zabúdajú: nevybudovali sme, žiaľ, doteraz dôstojný pamätník dôstojného memoranda, nepripomíname a nepoznáme ho, dodnes o sa ňom v Martine viac-menej mlčí. Stoličný dom, v ktorom sídli Turčianska galéria – totiž „materský dom“ Memorialis-u i Slovenského memoranda z roku 1849 – nie je ako „memoriálový dom“ primerane označený. Nezvestuje pútnikom dobrú zvesť slovenských dejín, ako sa o to napríklad, ako hovoria príkladné fakty, usilujú expozícia Tatrína a Žiadostí národa slovenského v Liptovskom Mikuláši, respektíve múzeum – pamätník Slovenských národných rád na Myjave. – No ak čoskoro, v jubilejnom roku 2007, bude na historickom stoličnom dome – Turčianskej galérii v Martine inštalovaný pamätník martýrom Memorialis-u, potom už neodkladne by na ňom mal byť exponovaný, a to v najbližšom vhodnom, doslova „dohľadnom“ čase i pamätník Slovenského memoranda z roku 1849. Príležitosť nadchádza: rok 2009 – rok 160. výročia sa blíži – bude to nepochybne vhodný rok, dobrý na to, aby sa pamätníky martinských proklamácií, memoránd a deklarácií ako celok pripomenuli, komplementarizovali, vytvorili na Ulici Dr. Milana Rastislava Štefánika „memorandovskú slovenskú os“ – proklamáciu Eliáša Lániho z toho nevynímajúc. Žiadne iné slovenské mesto nemá podobný jedinečný – doslova úchvatný memoriálový priestor. V jeho strede by mala stáť mohutná stéla z najvzácnejšieho – najtrvácnejšieho mramoru s nápisom, najlepšie Vanovičovým: *Maličký Turiec dal o sebe vedieť veľkej Európe, tragicky, ale jedinečne urobil zo svojej otázky záležitosť celoeurópskeho svedomia: dal vlastne príklad na to, čo by mali Slováci robiť po všetky svoje časy!*

Epilóg:

Tri významné slovenské dokumenty späté s areálom dnešného Námestia Slovenského národného povstania v Martine navzájom spája nielen génius loci jedného slovenského námestia, ale spájajú ich aj vklady do tvorby slovenského národného a duchovného spoločenstva. Predstavujú historicky silnejúce vedomie spolupatričnosti a zodpovednosti, schopnosť spájať, presahovať hranice Turčianskej stolice, integrovať a budovať krajinu – vytvárať Slovensko prostredníctvom spolupráce slovenských stolíc pri formovaní platformy politickej, národnej, občianskej a náboženskej slobody, nezávislosti – neraz s „vedomím nedostatočnosti vlastných síl na uskutočňovanie vlastných požiadaviek“. Ukazujú, že spoluprácu Turca s ostatnými regiónmi Slovenska inšpirovali mnohé a rozličné dôvody a vyvrcholili v 19. a 20. storočí zápasom o začlenenie Slovenska do štátnych, politických a občianskych štruktúr modernej Európy. O ich význame boli vyslovené rozličné mienky, niektoré ich politický zástoj relativizujú. Za významnejšie považujú „svetodejinné udalosti“, ktoré hýbu „malými a bezmocnými“. Napriek tomu sa pripájame v závere tohto príspevku k významnému znalcovi slovenskej memorandovskej literatúry a problematiky Danielovi Rapantovi a v jeho stati Memorandum ducha podčiarkujeme príznačné riadky: *Idealizmus a duchovnosť slovenských počinov po celé storočie devätnáste spočíva práve v tom, že ľudia, ktorí kládli požiadavky Žiadostí z mája 1848, z r. 1849, Memoranda 1861, a i prejavov ďalších, boli si dobre vedomí nedostatočnosti vlastných síl na uskutočnenie vyslovovaných požiadaviek. Verili však v ich spravodlivosť a očakávali zo stanoviska reálnej a realistickej politiky naivne, že spravodlivosť požiadaviek zapôsobí na ich*

protivníkov... Ak však chápeme političnosť vo vyššom zmysle slova, ako predvídanie alebo aspoň intuitívne vytušenie ďalšieho dejinného vývinu a prispôsobenie prítomnej politickej činnosti týmto smerom, tu nemôžeme nepriznať, že „mravné“ postuláty slovenské, nepodoprené síce dostatočne mocensky, ale kladené v smere ďalšieho historického vývinu, boli v tom zmysle oveľa politickejšie, než kroky stránky protivej, zakladajúcej si na svojich mocenských pozíciách a znevažujúcej z toho stanoviska „nereálne“ a „nepolitické“ požiadavky slovenské a požiadavky ostatných nemaďarských národov uhorských. Ich političnosť je práve v ich „nepolitčnosti“, ideálnosti, v apoštolskej viere v prevahu ducha i nad tými zdanlivo najstálejšími pomermi mocenskými. V čom nech je naša viera i naďalej bez ohľadu na to, že v prítomnosti je slovenský národ silnejší a pre svoju budúcnosť pripravenejší, než bol kedykoľvek predtým.

Literatúra

- BEŇADIK, Michal et al. *Martin: z dejín mesta*. Martin : Neografia, 2000. 706 s.
- BEBLAVÝ, Ján. Tranovský ako obranca augsburského vyznania. In *Tranovského sborník*. Zost. Samuel Štefan Osuský. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1936, s. 115 – 133.
- BOKES, František. Od Memoranda k Pittsburskej dohode a štátnej samostatnosti. In *Osudy memoranda*. Martin : Matica slovenská, 1941, s. 51 – 89.
- BOTTO, Július. Leopold I. a Fraňo Rákoczy II. Náčrtok dejepisný. In *Slovenské pohľady*, 1904, roč. 24, č. 11, s. 698 – 719.
- BRTÁN, Rudo. *Srdečné a veľmi žalostivé slzy Od Vysoce Urozené a Velikomožné Pani, P. Elizabety Reway... Roku 1700. Dne 4. Decembris... Vylité...* Liptovský Mikuláš : Tranoscius 1948. 104 s.
- ČAPLOVIČ, Ján. *O štúdiu staršej slovenskej literatúry*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1953. 112 s.
- DOBŠINSKÝ, Pavol. *Púť po otčine*. Bratislava : Tatran, 1981. 102 s.
- DOHNÁNY, Mikuláš. *História Povstaňa slovenskeho z roku 1848*. Skalica : Fraňo Xaver Škarnicel, 1850. 167 s.
- ELIÁŠ, Michal. *Listy Jána Francisciho I*. Martin : Matica slovenská, 1990. 274 s.
- ELIÁŠ, Michal. *Martiniáda*. Martin : Osveta, 1986. 328 s.
- FLOREK, Pavol. *Turčiansky Svätý Martin v stredoveku*. Martin : Matica slovenská, 1941. 174 s.
- GAŠPARÍKOVÁ, Anna. Anna Gašparíková odpovída. In *Vik, Karel – Gašparíková, Anna. Údolí Turce: dva dopisy*. Praha, 1934, s. 10-14.
- GAŠPARÍKOVÁ, Anna. Maďarská historická literatúra o povstaní Rákociho. In *Bratislava*, 1935, roč. 9, s. 452 – 458.
- GAŠPARÍKOVÁ, Anna. Martin. In *Janko Jesenský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955, s. 13 – 48.
- GAŠPARÍKOVÁ, Anna. Povstanie Rákociho a Slovania. In *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave*, 7, č. 55 (2). Bratislava : Filozofická fakulta UK, 1930. 95 s.
- HAJDUK, Andrej. Ružomerská synoda 1707. In *Po Tvojich cestách pevne kráčam*. Zost. Šefranko, Martin – Kerekréty, Miroslav. Ružomberok : Občianske združenie Vladimíra Pavla Čobrdu, 2007, s. 79 – 86.
- HAJDUK, Andrej. Dejiny ECAV na Slovensku v rokoch 1517 – 1610. In *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry III*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2002, s. 14 – 25.

- HAVÍRA, Ján. Žilinská a Spišskopodhradská synoda vo svetle dejín evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku. In *Cirkevné listy*, 2004, roč. 128, č. 12, s. 12–14.
- HERKEL, Ján. Premena. In *Zora*, 1836, roč. 2, s. 209 – 215.
- HODŽA, Milan. *Československý rozkol*. Turčiansky Svätý Martin, 1920. 400 s.
- HOLUBY, Jozef Ľudovít. *Stručný nástin dejín starobylej cirkve ev. a. v. žilinskej (Zsolna)*. K 300 ročnej pamiatke synody žilinskej r. 1610. D. 28 –30. marca odbývanej. Budapešť, Tlačou Viktora Hornyanszky, c. a kr. kníhtlačiara 1910, 42 s.
- HORVÁTH, Jozef: Všeobecné historické poznámky týkajúce sa cirkvi a. v. Svatomartinskej, zvlášte pri udalostiach krajinských nakoľko dosvedčiť a vyskúmať sa dalo. In */Protokolárna kniha patentálnej ev. a. v. cirkvi, č. 52/ Rkp. Archív patentálnej ev. a. v. cirkvi. Evanjelický a. v. farský úrad v Martine.*
- HORVÁTH, Jozef. *Rozpomienky z revolučných rokov 1848 – 1949*. Bratislava, 1947.
- HRUŠOVSKÝ, František. Memorandum národa slovenského a jeho osud. In *Osudy memoranda*. Martin : Matica slovenská, 1941, s. 23 – 50.
- JANOŠKA, Jur. *O synode žilinskej*. K tristoročnej pamiatke svätenej roku Pána 1910. Liptovský Svätý Mikuláš : Transcius, 1910. 30 s.
- KAMENICKÝ, Miroslav. *Povstanie Františka II. Rákociho a Onódsky snem v zrkadle novín Wienerisches Diarium*. (Rkp.). Prednesené na medzinárodnej vedeckej konferencii Memorialis – historický spis slovenských stolíc v kontexte povstania Františka II. Rákociho.
- KERAK, Jozef. *Reformácia a žilinská synoda v roku 1610*. Olomouc, Univerzita Palackého 2006, 85 s. Diplomová práca.
- KOČIŠ, Jozef. Príspevok k vzťahu Rákociho Františka II. k Slovensku. (Turčianska stolica onódsky snem). In *Historický časopis*, 1978, roč. 26, č. 2, s. 272-282.
- KOHÚTOVÁ, Mária: Politické pozadie náboženského zákona z roku 1608. In *Historické štúdie 40*, 1999, s. 123–130.
- KOVAČKA, Miloš. Rákociho povstanie a Onódsky snem. In *Nový život Turca*, 2007, roč. 16 (47), č. 20, 22.5.2007, s. 9. Dostupné na internete: http://www.kulturnecentrum.sk/e_vt_history_onod.php, <http://www.mynoviny.sk/clanok.asp?cl=3307753>,
- KOVAČKA, Miloš. Duchovné povstanie Ďurka Langsfelda. In *Tvorba T*, 1998, roč. 8 (17), č. 1, s. 40-42
- KOVAČKA, Miloš. Vězení a vysvobození Tobiáše Masníciusa, cirkve ilavské v Uhřích kaplana, v duchovných dejinách Slovenska. In *Tvorba*, 2003, roč. 13 (22), č. 4, s. 23 – 26.
- KVAČALA, Ján. El. Láni a víťazstvo lutherského smeru v evanjelickej cirkvi na Slovensku. In *Viera a veda*, 1930, roč. 1, č. 4, s. 153 – 165.
- KVAČALA, Ján. *Dejiny reformácie na Slovensku*. Liptovský Svätý Mikuláš : Transcius, 1935. 304, xiv s.
- MALIAK, Jozef. Žilinská synoda. Rkp. Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine. Sign. 56 V 13.
- PAULINY, Eugen. *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983. 248 s.
- RAPANT, Daniel. Koniec absolutizmu. Októbrový diplom. In *Osudy memoranda*. Martin : Matica slovenská, 1941, s.3 – 22.
- RAPANT, Daniel. Memorandum ducha. In *Tvorba*, 1940/1941, roč. 1, č. 9, s. 1.
- RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848 – 1849*. I – V. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1937 – Bratislava : SAV, 1963.
- SASINEK, Franko Vítazoslav. Rákociho zbúra na Slovensku 1703 – 1710. In *Slovenský letopis pre historiú, topografiu, archaelogiu a ethnografiu*, 1876, roč. 1, s. 177 – 190.

- SASINEK, Franko Vítazoslav. Stoličný červený stôl v Turci. In *Letopis Matice slovenskej*, 1870, roč. 7, zv. 2, s. 39 – 43.
- SLÁDKOVIČ, Andrej. Náčrtky v predsieni svätomartinského národného slovenského shromaždenia. In *Slovenské národné shromaždenie v Turčianskom Sv. Martine 1861*. Martin : Matica slovenská, 1941, s. 20 – 47.
- ŠIKURA, Ján Štefan. *Miestopisné dejiny Turca*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1944. 162 s.
- ŠKROVINA, Otto: *Z histórie Turčianskeho evanj. seniorátu a jeho sborov*. Turčiansky Svätý Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1929. 374 s.
- ŠKULTÉTY, Jozef. O kuruchoch. Ako nás to učili. In *Národné noviny*, 1907, roč. 38, č. 154, s. 1 – 2.
- ŠKULTÉTY, Jozef. Rákoci. In *Národné noviny*, 1903, roč. 34, č. 69, s. 1.
- ŠKULTÉTY, Jozef. Tököli – Rákoci. In *Národné noviny*, 1906, roč. 37, č. 126, s. 1 – 2.
- ŠKULTÉTY, Jozef. Život našich predkov v dobe Tranovského. In *Tranovského sborník*. Zost. Samuel Štefan Osuský. Liptovský Svätý Mikuláš : Transcius, 1936, s. 12 – 17.
- ŠKULTÉTY, Jozef. Životopis Ď. Kossutha. In *Slovenské pohľady*, 1881, roč. 1, s. 549 – 555.
- ŠTRBA, Ján. Eliáš Láni a žilinská synoda. In: *Cirkevné listy*, 1960, roč. 73, č. 2., s. 20-21.
- TAJTÁK, Ladislav. František II. Rákoci a Slováci. In *Slovenské národné noviny*, 2007, roč. 18 (22), č. 1, s. 9.
- TKÁČIKOVÁ, Eva. Žilinská synoda a slovenské evanjelictvo v 17. storočí. In *Až potiaľto pomáhal nám Hospodin. 1545–1995*. Zborník prednášok a vystúpení z jubilejného sympózia k 450. výročiu založenia martinského ev. a v. cirkevného zboru 15.9.1995. Martin: Evanjelický a v. cirkevný zbor 1996, s. 40–43.
- VANOVIČ, Július. *Kniha o starom Martine*. Bratislava : Tatran, 1990. 326 s.
- VESELÝ, Daniel. *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*. Liptovský Mikuláš : Transcius, 2004. 382 s.
- WINKLER, Tomáš. *Cesty na popravisko*. Martin : Osveta, 1988. 392 s.
- VYVÍJALOVÁ, Mária. *Slovenskije národnje novini: boje o ich povolenie*. Martin : Matica slovenská, 1972. 312 s.
- ZOVÁNYI, Jenő. Láni Illés véleménye a Concordia-könyvről. In *Egyháztörtélem Adattár III.*, s. 108–111.

Resumé

Memorialis des Turozer Komitats aus dem Jahre 1707 im Kontext Turozer Manifeste, Proclamationen und Memoranden bis Jahre 1849

Der Artikel Memorialis des Turozer Komitats aus dem Jahre 1707 im Kontext Turozer Manifeste, Proclamationen und Memoranden bis Jahre 1849 besteht aus drei Grundteilen: I. Martiner Proclamation von Eliáš Láni aus dem 18. März 1608 für Empfang von Einstimmigkeitsformel und Einstimmigkeitsbuch, auf deren Grund die Evangeliken a. g. in Ungarn eine integrierte evangelische Kirche bildeten. II. Memorialis des Turozer Komitats aus dem Jahre 1707 im Prozess der Geburt des neuartigen slowakischen Volkes. III. Slowakisches Memorandum aus dem Jahre 1849 oder selbständiges „slowakisches Fürstentum oder Herzogtum“. Der Autor bemüht sich mittels angezeichneter Komposition von drei Kapitel die Bedeutung des historischen Platzes des Slowakischen Nationalaufstandes in Martin zu

erläutern. Hier befinden sich auch die ältesten Gebäude der historischen Stadt Martin, u. z. die Kirche des heil. Martinus und das Gauhaus des Turozer Komitats. Gerade auf diesem Platz traten ins Leben für das slowakische Volk bedeutende historische Dokumente, die – direkt oder indirekt – zum Entstehen der neuartigen Slowakei führten. Zu diesen Dokumenten unzweifelhaft gehörten und gehören die Proclamation von Eliáš Láni (s. im Beilag) aus dem Jahre 1608, die wahrscheinlich in der römischkatholischen (im Jahre 1608 evangelischen) Kirche des heil. Martinus abklang; das Memorialis des Turozer Komitats aus dem Jahre 1707 (konzipiert zusammen mit dem Rundschreiben des Turozer Komitats im Gebäude des Martiner Gauhauses) hatte starke Integrationsbedeutung für alle Komitate des Oberungarns (heutige Slowakei), sie bedeutete die Manifestation der Bemühungen um den Friedenabschluß zwischen Franz Rákóczi II. und kaiserlichen Wien mit dem Ziel die Gefahr drohende Wirtschaftssituation der slowakischen Komitate überzuwinden – dieses Kapitel beschäftigte sich auch mit der Dokumentierung der slowakischer Herkunft des Turozer Adels dieses Zeitraumes; das Slowakische Memorandum aus dem Jahre 1849, massenhaft durch drei großen Versammlungen vor dem Martiner – Turozer Gauhaus akzeptiert, ist im Artikel als das erste slowakische Dokument abgehoben, das sich für die Gestaltung von Ungarn selbständiger Slowakei äußerte. Dieses Kapitel präsentiert auch die Teilnahme der Stadt Martin und des ganzen Gebietes von Turiec an der slowakischen nationalen Emanzipationsbewegung der 40. Jahren des 19. Jhrs. und den Anteil der Turozer Freiherren an der Kodifizierung der slowakischen Hochsprache bzw. an der Herausgabe von Ľudovít Štúr redigierter Slowakischer Nationalzeitung in der slowakischen Sprache.

A Túróc megye Memorialis-a 1707-ből a túróci felhívások, kiáltványok és memorandumok kontextusában

A tanulmány A Túróc megye Memorialis-a 1707-ből a túróci felhívások, kiáltványok és memorandumok kontextusában 1849-ig három főfejezetből áll. I. Láni Eliáš túrócszentmártoni kiáltványa (1608. március 18.) az Összetartás formulárja és Összetartás könyvének elfogadása, melyik alapján az a. h. evangélikusok Magyarországon felépítették integrált evangélikus egyházat. II. Túróc megye Memorialis-a 1707-ből az újkori szlovák nemzet megszületésének folyamatában. III. Szlovák memorandum 1849-ből, avagy önálló „szlovák hercegség vagy tartomány“. A tanulmány a felvázolt három fejezetes kompozíció alapján igyekszik megvilágítani a túrócszentmártoni historikus – Szlovák Nemzeti Felkelés tér – jelentőségét, ahol állnak a város legrégebb épületei, Sz. Márton temploma és Túróc megyei háza, mint szlovák „genia loci“. Éppen ezen a téren elhangzottak és életbe léptek jelentős történelmi dokumentumok, melyek segítettek formálni fontos történelmi mozgásokat, melyek – közvetlenül és közvetve – segítettek az újkori Szlovákia megszületését. Ezekhez a dokumentumokhoz kétségtelenül tartoznak Láni Eliáš kiáltványa (lásd a függelék) 1608-ból, melyik legnagyobb valószínűséggel alhangzott a túrócszentmártoni római katolikus Sz. Márton templomban (1608-ban az evangélikusok temploma volt) és amelyik előterjesztette integrált Zsolnai zsinat elveit (1610 március); Túróc megye Memorialisa 1707-ből (fogalmazva volt együtt a Túróc megye körlevéllel a túrócszentmártoni megyei házban), szintén erős integrációs jelentősége volt az összes megyéknek az észak Magyarországon (mai Szlovákia területén). Memorialis manifesztációja az erőfeszítéseknek az egyesített hozzáállásért a békekötés ügyében a II. Rákóczi Ferenc és császári Bécs között, melyiknek a célja volt

legyőzni a szlovák megyék veszedelmes gazdasági helyzetét. Ez a fejezet szintén foglalkozik a túróci nemesség szlovákságának dokumentálásával; Szlovák memorandum 1849-ből, tömegesen akceptálva három nagy gyűléssel a túrócszentmártoni megyei ház előtt, a tanulmányban felemelve van mint történelmileg első szlovák dokumentum, melyik véleményt mond és nyilatkozik a Magyarországtól független – Magyarországból különválasztott – Szlovákiáért. Ez a fejezet prezentálja a város és megye szerepét is a szlovák nemzeti és emancipációs mozgalomban 19. század 40. éveiben a túróci nemesség szerepével a szlovák irodalmi nyelv kodifikálásában, ill. Štúr Szlovák Nemzeti Ujság kiadásában szlovák nyelven.

Príloha **ELIÁŠ LÁNI**

DÔVODY, KVÔLI KTORÝM MÁ BYŤ PRIJATÉ A PODPISOM SCHVÁLENÉ NIELEN AUGSBURSKÉ VIEROVYZNANIE, ALE TIEŽ LIBER CONCORDIAE, PREDNIESOL ELIÁŠ LÁNI 18. MARCA 1608 NA KONGREGAČNOM ZHROMAŽDENÍ V MARTINE:

I. Pretože vyjadruje súhlas s augsburskou konfesiou a ostatnými cirkvou prijatými symbolmi – Apoštolským, Nicejským, Athanáziovým, Efezským a Chalcedónskym vierovyznaním.

II. Pretože to nie je spis iba jediného – súkromného – človeka, ale všeobecný symbol čistej cirkvi, úsilím vážených teológov ustanovený, posúdením vznešených škôl, akadémií a cirkví schválený a zverejnený s jednomyselným súhlasom zbožných kurfirstov, kniežat, županov, barónov a slobodných miest.

III. Pretože v Augsburgskom vierovyznaní sa nepojednáva o všetkých článkoch kresťanskej viery, ale zväčša o tých, ktoré protirečia pápežským, mimo článkov o krste a večeri Pánovej; augsburské vyznanie bolo teda obecné a symbolické, nevyjadrovalo jasne všetky stránky učenia tak, ako to činí Kniha svornosti, ktorá protirečí nepravým bratom kalvínom, flaciánom, antinomom, synergistom, majoristom atď., pretože vnášajú roztržky a prudké kontroverzie medzi domácich viery, a to najmä od Lutherovej smrti, predovšetkým zo strany Crucigera ml., Pezelia, Videbrama, Palla, Crellia, tiež Flacia, Strigelia, Hemmingia, ...

IV. Pretože Kniha svornosti podáva formou i obsahom zdravé a rozvážne vyjadrenia, odmietajúce a zavrhujúce náhľady vyznávačov diabla, v ktorých sa skrývajú mnohé omyly. Ako aj preto, lebo takmer vo všetkých kontroverzných článkoch stoja jednoznačne sformulované, zdôvodnené náhľady proti ich protikladnému popieraniu.

V. Samotný Filip Melanchthon niekoľkokrát žiadal, aby poprední teológovia takýto spis pripravili a vydali. V odpovedi na Staphylove osočovania krátko pred smrťou napísal: „Zaiste odo mňa samého pochádza a podľa mojej mienky z mnohých postojov a písomností podávam vyznanie kňazov všetkých zhromaždených cirkví, ktoré bolo odovzdané vznešenému majestátu cisárovi Karolovi. I keď nevidím, ako hľadať vzor, menovite si však žiadam, aby posudzovateľmi boli akadémia tübingenská, haffnijská, marpurská a jenská. Vzhľadom na to som si želal, aby sa o všetky časti náuky starali tí, ktorí sú oddaní našej veci, a aby znamenití doktori pripravili spoločný spis, ktorý by bol slávnym a trvalým svedectvom do celej budúcnosti o svornosti zbožných: preto teraz toto požadujem.“

Filip Melanchthon vyzýva k názoru akadémie a menovite tübingenskú. Či ale neboli Jakob Andreae a iní z onej akadémie predovšetkým za spis svornosti? I keď nehovorím to o ostatných akadémiách, ktoré sčasti napísali Knihu svornosti a sčasti ju podpísali. A predsa nie je dosť prívržencov Filipových, ktorí sa tak chcú nazývať, hoci

sú od Filipových názorov veľmi vzdialení. V úvode k *Loci communnes* z roku 1563 (!) takmer 62 dní pred smrťou Filip píše takto: „Nevyhýbam sa náhľadom našich cirkví, lebo sa oprávnene domnievam, že tvoria Božiu cirkev. So zbožnosťou v duši sa pred nimi skláňam, neoddeľujem sa od nich. Moje slová, spisy a činy im rád dávam na posúdenie. Často si pritom vyberám najmä takých, ktorí vynikajú učenosťou, rozvahou a riadia sa múdrosťou. O samotných veciach a spôsoboch sa usilujú hovoriť predovšetkým na základe zozbieraných myšlienok a poznatkov, nadväzne ich s najväčším dôrazom opísať a usporiadať tak, aby obsiahli kľúčové pojmy a hľadiská cirkevnej doktríny“. – Či toto všetko nie je obsiahnuté v Knihe svornosti?

VI. To všetko si vyžaduje, aby existovali, stali sa zjavnými a verejne uznávanými symboly sformulované kvôli tým, ktorí neznášajú, ak by boli obmedzovaní nejakou formulou jednotnej doktríny. A aby takto mohli slobodnejšie svoje predstavy vykladať a obhajovať, a to na veľké pohoršenie dobrých. Takí určite, tak ako by sa vyhýbali Knihe svornosti, vyhýbali by sa aj najrýdzejšiemu hlasu najčistejšej cirkvi. Čo o tých, ktorí nenačúvajú hlasu cirkvi, hovorí Kristus, pozri Matúš 18.

VII. Samotnú Knihu svornosti mať a schváliť je potrebné i z toho dôvodu, lebo to žiada od nás dobrá, zbožná, pravoverná a o celé kontubernium mimoriadne zaslúžilá vrchnosť, ktorej tiež prináleží povinnosť postarať sa o to, aby bol zachovaný mier a pokoj cirkví a škôl, sláva božskej priazne, aby sa presadzovala pravda, a aby sa preniesla i na potomkov. Prečo teda nezjavujeme hľadajúcemu veci spravodlivé? 1. Peter 3. Buďte pripravení, aby ste urobili zadosť Jeho úmyslu, ktorý vyhľadáva každého spomedzi vás, ktorý je vo vás vo viere a nádeji.

Námietky.

Dôvod 1.

Máme Filipovo „*corpus doktrinae*“ – všeobecné hlavné učenie. Potrebujeme v takom prípade Knihu svornosti?

Odpoveď.

Knihu svornosti je dielom, prostredníctvom ktorého môžeme spoznávať obťažnosť, nerozhodnosť a nejasnosť Filipových rečí, a prostredníctvom rozumných pojmov a formulácií ich náležite vnímať a pochopiť. Veď toto si i samotný Filip, ako sme vyššie uviedli, želal tiež, keď zdôrazňoval, že jeho spisy nechcú protirečiť symbolickým spisom cirkvi.

Po druhé. Viac očí vidí viac ako jedno oko, preto spisy jedného človeka nemožno uprednostňovať pred Knihou svornosti, ktorá je hlasom pravej cirkvi.

Dôvod 2.

Môžeme sa zaobísť teraz alebo v budúcnosti bez knihy svornosti?

Odpoveď.

Odmietli sme to už v predchádzajúcej odpovedi. Knihu svornosti síce máme, nie je však verejnou, ale je súkromnou. Práve takto sme sa stavali k jej zásadám. Rovnako učia Simon Paulus, Avenarius, Selneccerus, Brentius, Vigandus, Heerbrandus, Hunnius, ktorých doteraz máme v rukách.

Po druhé. Zaobíšli sme sa bez nej na verejnosti, avšak s veľkými ťažkosťami. Vidíme totiž, čo spôsobil medzi ľuďmi N. Maris, ktorý Knihu svornosti nazýval Knihou nesvornosti. Ak by bola kniha svornosti verejne akceptovaná, nikdy by sa svojou drzosťou nedostal až tak ďaleko, aby k nej mohol zaujať také odmietavé stanovisko.

Po tretie. Ak by sme sa práve teraz – jeden po druhom – nezjednotili na platforme Formuly svornosti, nikdy nedosiahneme svornosť v spoločenstve učencov, pretože sa

budú vždy nanovo vynárať podozrenia a spory.

Dôvod 3.

Knihu svornosti verejne neprijali ani banské mestá, ani susedné stolice.

Odpoveď.

Pre naše kontubernium to nie je smerodajné. Predpokladáme, že banské mestá a susedné stolice tak činia skôr náhodne, pretože ich predstavenstvá prijatie Knihy svornosti od nich nepožadovali tak, ako to žiada predstavenstvo nášho kontubernia od nás v Turci. Po druhé. Ak v tejto veci potrebujeme nejaký príklad, prečo radšej nenasledujeme konanie mnohých nemeckých cirkví a krajín?

Po tretie. Chvályhodnejšie je pokračovať, ako sa poddať. Náš príklad, ak prijmemo Knihu svornosti, bude podnecovať ostatných k napodobeniu.

Dôvod 4.

Ak Filipove spisy – ako podozrivé a nejasné – majú byť podrobené posúdeniu podľa zásad Knihy svornosti, nech ich mládež radšej vôbec nečíta.

Odpoveď.

Treba sa postarať, aby sa aj Filipove spisy čítali uvážlivo a s rozvahou, podľa vhodne zvoleného postupu, a to rovnako, ako sa majú čítať články a ustanovenia Knihy svornosti, pretože ona je vlastne verejným hlasom reformovanej cirkvi. Aj Filip chce, aby sa jeho spisy čítali práve tak, ako sme to uviedli vyššie.

Po druhé. Predsa i Otcovia majú svoje chyby, ale preto nežiadame, aby sa zamedzovalo čítanie toho, čo sa môže čítať s rozvahou a uvážlivo...

(Na základe odpisu z 2. polovice 18. storočia, ktorý sa nachádza v archíve zatisského ev. reformovaného cirkevného obvodu v Sárospataku pod signatúrou II. 279, ktorý publikoval Jenő Zoványi v stati Láni Illés véleménye a Concordia-könyvről. In Egyháztörtélem Adattár III., s. 108–111.)

Prel. Mgr. Klára Komorová, PhD.

Miloš Kovačka